

Gabriel Andreescu

Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă

JURNAL TEMATIC

Lucrare editată cu sprijinul
Fundăției Soros pentru o Societate Deschisă

GABRIEL ANDREESCU, o voce de acum consacrată în publicistică („22”, „România liberă”; „Revista Română de Drepturile Omului”; „Studii internaționale”, „Contrapunct”, „Sfera politicii”, „The Federalist Debate”) și politică (Grupul pentru Dialog Social, Comitetul Helsinki, Centrul de Studii Internaționale, Institutul de Studii Federaliste „Altiero Spinelli”) este cunoscut publicului în special prin volumele: *Patru ani de Revoluție* (Ed. Litera, București, 1994) *România versus România* (Ed. Litera, București, 1994, antologie) și *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească* (Ed. Polirom, Iași, 1996).

© by POLIROM Co SA Iași, 1998

Editura POLIROM

B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600 Iași

Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111

(032) 217440 (distribuție)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

ANDREESCU, GABRIEL

Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă/

Gabriel Andreescu – Iași: Polirom, 1998

192 p.; 18 cm – (Ego, Jurnal)

ISBN: 973-683-039-X

CIP: 94(498)“1989/...”

Printed in ROMANIA

Gabriel Andreescu

**SOLIDARITATEA
ALERGĂTORILOR
DE CURSĂ LUNGĂ**

Jurnal tematic

**POLIROM
Iași, 1998**

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

ASTATRAOLIOE
NOIHOIABESIA
DE CURBA LINDA

1998

1998

Cuvînt înainte

Ce este un „jurnal tematic”? Desigur, este un „jurnal”, de vreme ce povestește fapte, impresii, întâmplări, gânduri, emoții, năzuințe care aparțin, îndeobște, vieții private. Și totuși, el se folosește de evenimentele vieții personale pentru a intra împreună în lumea unor idei de care unei persoane „i-a păsat”. Astfel, ideile – temele – apar ceea ce sînt: entități vii căutîndu-și un contur nicicînd stabil, dezvoltîndu-se sau perimîndu-se. Ideile nu aparțin unui ecran abstract, ci fac parte din existența noastră. Și din identitatea noastră. Un jurnal tematic aruncă persoana în spațiul public ca să servească ideea, iar ideea (tema) să servească mai departe.

1. Cum a început?

Era în primăvara lui 1994. Sfârșitul lunii mai. Între sediul Comitetului Helsinki, unde lucrez, și camera redactorului-șef al revistei „22”, ambele în clădirea din Calea Victoriei 120, se află doar un culoar. În biroul Gabrielei Adameșteanu l-am găsit pe Basil. Vasile Popovici – căruia toți îi spuneam, cu tandrețe, „Bazil” – râdea și glumea. De data asta, cu un dosar în mână pe care mi-l arătă și mie. Era puțin orgoliu în gestul lui, ca și cum ar fi fost depozitarul unor lucruri numai pentru inițiați. Basil făcea parte din Comisia de politică externă a Camerei Deputaților și se arăta încântat de materialul pregătit de Comisie pentru parlamentari. Un raport privind Pactul de stabilitate în Europa. Aa, ce întâmplare! Mă ocupasem ceva mai sistematic de drepturile omului și, cam de trei ani, de drepturile minorităților. Așa se întâmplase să intersectez temele relațiilor externe. (Drepturile sînt teme ale vieții internaționale cel puțin în aceeași măsură în care sînt chestiuni interne.) Fusesem invitat de Ambasada Italiei, pentru a face o prezentare a Pactului și a poziției României față de Pact – în legătură cu inaugurarea *Pactului de Stabilitate în Europa*, care urma să se desfășoare pe 26 și 27 mai, în acel an, la Paris. Și pentru că tot lucrasem la această temă, mă hotărâsem să propun și unei reviste din Italia pe care o primeam periodic, *The Federalist Debate*, un text privind Pactul de stabilitate¹.

Un document elaborat de către Camera Deputaților? Am luat dosarul. L-am răsfoit..., desigur, chestiunea minori-

1. Avusesem o colaborare anterioară cu Institutul de Studii Federaliste Altiero Spinelli. Articolul despre care vorbesc a apărut în „The Federalist Debate”, VII, nr. 3, 1994 sub titlul: *Pact on Stability in Europe: Romania's Interests*, pp. 36-38. Mai scrisesem, pentru nr. 1 din 1994 al acestui „trimestrial al federaliștilor din Europa și din lume”, un studiu intitulat *Romania and the Concept of Federalism*.

tăților. Oare ce minunății mai spun bravii noștri patrioți? Bazil mi-a lăsat dosarul, spunându-mi cu o voce coborâtă, ca între amici: „Știi, e foarte bun”.

*

Documentul intitulat *Pactul de stabilitate în Europa* era savant construit. Departamentul de Relații Externe al Camerei Deputaților îl distribuise parlamentarilor în luna mai 1994, cu puțin timp înaintea reuniunii de la Paris – unde miniștrii Afacerilor Externe urmau să definitiveze o strategie a Pactului. „Documentarul” era deci conceput să ofere informația necesară principalei instituții democratice a țării, datoare să definească interesele României, așezarea acesteia pe continent. Cuprindea extrase din presa internațională și un capitol intitulat „Unele opinii românești”. Toate articolele considerate reprezentative pentru autorii români ai documentarului criticau Pactul. Cele mai interesante erau însă „opiniile...”. Mi-a atras imediat atenția următorul enunț: „*[ideea că] standardele europene existente în materie de minorități trebuie să fie minimale este periculoasă*”. Cum periculoasă? Fraza nu era nici măcar logică. Tratatetele și convențiile internaționale enunță explicit că protecția pe care o acordă ele este *minimă*. Nici o reglementare din cele prevăzute nu poate fi interpretată ca împotrivindu-se voinței statelor de a oferi, prin legislația lor internă, o protecție mai largă. Nimeni nu obligă statele să nu dea mai multe drepturi, ci să nu dea mai puține. Ca urmare, standardele sînt, *prin definiție*, minime.

Iar Departamentul de Relații Externe al Camerei Deputaților considera ideea „periculoasă”! Documentarul nu făcea decît să îi înșele pe deputați. El propunea o falsă imagine asupra reglementărilor internaționale. Cum să se mai pronunțe aceștia „în cunoștință de cauză”, în probleme fundamentale pentru viitorul statului? (După apariția studiului despre care voi vorbi imediat, Directorul Direcției de Analiză, Sinteză și Documentare Parlamentară, Radu Podgoreanu ținea să precizeze, într-o scrisoare explicativă din 13 septembrie 1994, că opinia în discuție nu era decît „o simplă enumerare a punctelor de vedere susținute în mod oficial de experții Ministerului de Externe

care au participat la negocierile preliminare Conferinței de la Paris de lansare a Pactului”. Cu alte cuvinte, pune Departamentul de Relații Externe, fin, la oarecare distanță de adevăratul autor al opiniilor, Ministerul de Externe.)

Vasile Popovići era unul din liderii PAC, ales pe listele Timișoarei. Toți care-l cunoșteam îl consideram inteligent. Cum se spune, aerisit. Și iată-l pe Bazil, păcălit de materialul Departamentului de Relații Externe al Camerei Deputaților! Dacă și cei dotați erau simpli copii în mîna alchimiștilor care manipulau politica internă și externă românească, în direcția cea mai rea posibilă, ce se poate aștepta de la ceilalți? Parlamentarii Opoziției, sprijinind teoriile anti-europeniste ale MAE! Dar aveau cum să se descurce, în astfel de chestiuni? Nu se poate numai cu bunul simț. Cine să explice politicianilor cum stau lucrurile? Ziariștii, scriitorii și eventual filozofii ale căror eseuri reprezentau maximum din ceea ce ofereau mass-media? Nu exista în țara asta nici o instituție profesională care să gîndească *independent* asupra politicii externe. Trebuia făcut ceva.

Un *think-tank*. Un grup de analiști, independent, lipsit de complexe, care să defrișeze temele la zi ale politicii externe românești. Un *Centru de Studii Internaționale*. O activitate multidisciplinară, singura cale, mi se părea (s-a dovedit, pe bună dreptate) capabilă să adune suficientă competență. Aveam aproape sigur un susținător. Renate Weber, colega mea, îmi era un colaborator indispensabil, din toamna lui 1990, cînd venise la Comitetul Helsinki. Renate era juristă. Analizele ei privind legislația românească făcuseră faima Comitetului. Era foarte precisă, foarte sigură..., muncea enorm dacă i se cerea. Renate urma un curs de patru luni la Columbia University, pe drepturile omului și relații internaționale, plus constitutionalism comparat.

Mai era nevoie de cel puțin un om, cu experiență practică în diplomație. Știam foarte bine că „paradigma” unui domeniu nu poate fi prinsă numai din cărți. Orice cercetător cunoaște asta fără să-l fi citit pe Kuhn. Și iată, aveam speranța unui fost diplomat.

Se întâmplase ca, în octombrie 1993, Ministerul Afacerilor Externe să mă invite (prima și ultima oară) la Varșovia, pentru a participa la o sesiune a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa. Biroul de la Viena al OSCE hotărâse să implice organizațiile neguvernamentale și guvernul român se conformase asociindu-și un „neguvernamental”. De ce Comitetul Helsinki? Nu am aflat nici astăzi. Poate pentru că, prin comparație cu alte organizații de drepturile omului, declarațiile Comitetului nu ieșeau din obiectivele bine precizate ale domeniului său. Cei doi însoțitori, Victoria Șandru și Mihai Dobre au fost pentru mine o surpriză. Tineri, păreau deschiși. Nu aveau nimic comun cu clișeu. În timpul sesiunii OSCE m-au invitat alături de ei (în mod obișnuit, delegațiile guvernamentale stau în față, invitații, ONG-uri sau presa, în spate), am vorbit de pe scaunul rezervat delegației române. Pe drum cei doi s-au referit, deseori, la un coleg care fusese scos din diplomatie datorită criticilor la adresa MAE. Acesta – pe nume Valentin Stan – publicase în „Evenimentul zilei” articole dezvăluind corupția și incompetența din MAE. Colegiul de disciplină îl scosese din Minister, el fiind de atunci încadrat la Institutul Român de Studii Internaționale.

Pe Valentin Stan l-am întâlnit la începutul lui 1994, la un seminar pe care Ambasada Suediei îl organizase împreună cu Comitetul Helsinki. Tema: minoritățile, în contextul mai general al drepturilor omului. Printre cei prezenți, somități cum ar fi Asbjorn Aide (raportor ONU) și Gudmundur Alfredson (viitorul director al Institutului Walenberg). Foștii mei compagnaoni de la Varșovia au venit aducându-l pe Valentin. A luat cuvântul de două-trei ori. Suficient. Era omul pe care-l căutam.

De Valentin i-am vorbit lui Renate prin telefon, înainte de a se întoarce de la Columbia University. Eram încântat. Putea fi un bun colaborator al Comitetului în domeniul drepturilor minorităților naționale, aflat, pînă atunci, la nivelul investigațiilor sau al unor principii generale. După întâlnirea cu Vasile Popovici și impresia făcută de documentarul referitor la Pactul de stabilitate, i-am explicat lui Renate în detaliu *de ce trebuie* să ne ocupăm de chestiuni de politică externă. Puteam începe în trei. Din

diferite motive, era bine să luăm ca egidă Grupul pentru Dialog Social. Aveam un punct de plecare: documentul oferit parlamentarilor. Trebuia făcut un contra-document.

Renate a spus „da”. Politica externă românească reprezenta pe atunci, pentru opinia publică, o temă exotică. Se putea percepe totuși de ce, alături de domeniul drepturilor omului și al statului de drept – subiect al Comitetului Helsinki – determinantul cel mai activ pentru evoluția societății românești va fi poziția României în raporturile sale externe. În curînd diagnosticul avea să fie probat ca real. Desigur însă, nu am avut nici cea mai mică imagine asupra a ceea ce va însemna aventura inițiativei din luna mai, 1994.

2. Un prost precedent

Inițiativele civice te pun deseori în legătură cu oameni politici și instituții internaționale. După 1990 am avut audieri la Departamentul de Stat al SUA, întâlniri cu lideri ai Consiliului Europei, cu foarte mulți parlamentari occidentali. Dar o intervenție *într-un proiect de politică externă* în sensul propriu al cuvântului s-a întâmplat să am de abia la un an de la „schimbări”. Adunarea generală a Consiliului Europei planificase, pentru ziua de 29 ianuarie 1991, audieri privind situația din România, în legătură cu cererea de aderare la acest organism, făcută, alături de state precum Polonia, Cehoslovacia și Ungaria, încă din 1990. Conflictul de la Tîrgu Mureș, loviturile de ciomege și ochii scoși, apoi atrocitățile minerilor la București, din iunie, blocaseră accesul României. Ungaria și Polonia aderaseră în 1990 și 1991, disoluția Cehoslovaciei schimbase datele ei. România mai trebuia să aștepte pînă în toamna anului 1993. Între timp, trebuia răspuns întrebărilor Consiliului. În acest context, am fost invitat, împreună cu Smaranda Enache – co-președinta Ligii Pro Europa – să particip la audierea din Adunarea Parlamentară. Urma să ne exprimăm poziția, noi doi reprezentînd societatea civilă. Eram cunoscuți pentru opiniile critice asupra a ceea ce se întîmpla acasă. Mai fusese invitat, din partea Opoziției, Ion Rațiu, iar, din partea Guvernului României, chiar Petre Roman.

Noi, deja buni prieteni, eram departe de a fi pregătit, în sensul în care am face-o astăzi, intervenția de la Strasbourg. Aveam în minte, desigur, setul de teme și cazuri din domeniul drepturilor omului. O parte din materiale le-am elaborat acolo – îmi amintesc observațiile noastre privind Consiliul Suprem de Apărare a Țării, pe care-l calificam ca avînd natura unui guvern militar. Ceea ce era absolut adevărat, observațiile de atunci putînd a le face, din păcate, și astăzi. (Singurul lucru schimbat este

intrarea în vigoare a Constituției, care, prin garanțiile sale privitoare la libertățile civile și politice, limitează utilizarea abuzivă a Consiliului.) Am întocmit un material despre mineri – se putea altfel? – despre amenințarea la adresa ziariștilor, despre retragerea cetățeniei. Îmi amintesc și datele referitoare la nerespectarea de către România a unei convenții care o obliga la limitarea tăierii pădurilor, subiect la care eram sensibil, însă mai puțin relevant pentru Consiliul Europei. Observații critice și numai critice. Acest comportament, să reclamăm guvernul român în fața organismelor internaționale, răspundea situației existente în România, dar cu siguranță, constituia și un fel de comportament „spontan”, o mentalitate formată în perioada Ceaușescu.

În timpul audierii am spus ce-aveam de spus, accentuând asupra exceselor naționaliste din România. Smaranda, la fel. Îmi amintesc că observațiile mele au stîrnit mînia lui Miguel Angel Martinez, parlamentar spaniol, amic de atunci cu Petre Roman și vedetă a presei românești, în 1995, cînd a susținut în perioada vizitei în România poziția autorităților de la București față de Recomandarea 1201 a Consiliului Europei². O altă surpriză: președintele Adunării a întrebat-o pe Smaranda (amabil și prevenitor, e drept) dacă este cumva de origine maghiară. *Un semn al lobby-ului oficialilor români*. Amîndoi am susținut în hemiciclul Adunării Parlamentare că România nu respectă standardele privind drepturile omului. Ni se părea firesc ca, prin consecință, să ne declarăm împotriva acceptării cererii de aderare.

Pot urmări astăzi logica poziției de la Strasbourg din două articole pe care le-am publicat la venire, în revista

2. Acest politician iubitor de plimbări și omagii a fost invitat de Adrian Năstase în aprilie 1995 în scopuri electorale. După eșecul semnării tratatului cu Ungaria, PDSR-ul căuta să explice populației situația creată dînd vina pe documentul cerut de partea ungară a fi inclus în tratat. Domnul Martinez a petrecut o săptămînă minunată pe banii contribuabilului român, drept pentru care a făcut declarațiile așteptate de elita PDSR. Rezultatul: întors la Strasbourg, domnia sa a fost pus în situația penibilă de a retracta declarațiile emise la București, sub presiunea colegilor din Adunarea Parlamentară.

„22”³. Și mai explicită fusese expunerea ei într-un eseu anterior, din august 1990, intitulat cam prețios, *Ajutorul internațional: de la etică la ontologie socială*⁴. Articolul amintea experiența *rea* de pe vremea lui Ceaușescu pentru a argumenta (1) temerea că sprijinul economic și politic dat guvernului român ar fi transformat de acesta într-un capital de încredere, deci de putere; (2) dorința sancționării greșelilor politice ale Administrației de la București, ca mijloc de presiune; (3) necesitatea de a condiționa orice recunoaștere internațională de dovezi de bună purtare. În concluzie, fără evoluție democratică, nu tu ajutor economic, nu tu includere în organisme precum Consiliul Europei, așa cum se sperase pentru toamna lui 1990.

România nu a fost acceptată în 1991 ca membră a Consiliului Europei și a mai trecut, așa cum am spus, ceva timp pînă ca asta să se întîmple. Desigur, eșecul nu s-a datorat opiniei mele, a Smarandei, a Doinei Cornea (foarte radicală, pe atunci, privind poziția ce trebuia adoptată de către Occident față de România) și a altor persoane asemenea nouă. Îmi amintesc și impresia lăsată, la Strasbourg, de prestația lui Petre Roman, chemat să susțină cauza guvernului. În hemiciclul Adunării Parlamentare de la Strasbourg, Petre Roman a avut un discurs spectaculos pus în valoare de susținătorii săi – se vedea bine – din Adunare. Răspundea în engleză, franceză, spaniolă la întrebări pregătite, cred, înainte de audiere. Am participat și la conferința de presă a premierului român. Pierre Imbert, un prieten de la Directoratul pentru Drepturile Omului (cărui i-a devenit, ulterior, director), ne-a dus pe mine și pe Smaranda în sală, rugîndu-ne să nu intervenim. L-am auzit pe Roman cum, la întrebarea „Au fost sau nu bătută studentii în Piața Universității?” a răspuns: „Nu există nici un student care să fi fost bătut”. M-am uitat consternat în ochii Smarandei. Ea întorsese spre mine aceeași privire.

3. „Europa prin Europa” și „Cuplul”, din februarie 1991 (vezi antologia *Patru ani de Revoluție*, Editura Litera, București, 1994).
 4. Gabriel Andreescu, *Patru ani de Revoluție*, Editura Litera, București, 1994, pp. 38-42.

*

După ce România a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în 1994, documentul cel mai des invocat de Comitetul Helsinki unde lucrez a fost, alături de Constituția României, CEDO. Atunci am descoperit, concret, importanța considerabilă a acestui document și, la fel, importanța monitorizării României de către CE pe baza Avizului de primire. Atunci am avut revelația, cât de simplă era gândirea care mă condusese la Strasbourg, în 1991. Ea nu făcea decât să repete apelul la utilizarea sancțiunilor, de către *Lumea liberă*, împotriva sistemului comunist. Ceea ce nu luasem în considerare, făcând comparație cu efectul ajutorului internațional dat regimului Ceaușescu, era natura complet diferită a societății în care trăiam. Aceasta devenise *o societate deschisă*, într-o lume în care statele și comunitățile umane interacționau extrem de puternic, parcurgând o epocă marcată de o evoluție extraordinar de rapidă. Deschiderea României se făcea și prin participarea la organisme internaționale de genul Consiliului Europei. Se vedea limpede că oficialii de la București nu aveau bună credință când semnau tratate internaționale. Dar nu aceasta era totul. Un tratat enumeră obligațiile explicite ale unui stat și, din când în când, el trebuie să răspundă la întrebări. *În timp*, lucrul acesta contează. De aceea, începând cu ultimele zile ale anului 1989, trebuia forțată, pe cât posibil, deschiderea țării și participarea ei la aranjamente sub-regionale ori globale. Iată ce trebuia să fi fost înțeles de către pro-occidentali, dar pare să fi fost realizat mai bine de anti-occidentali. În perioada în care mă aflam cu Smaranda Enache la Strasbourg, o mie de membri ai Vetrei Românești au făcut o demonstrație mizerabilă în fața Parlamentului din Dealul Mitropoliei. Acostau cetățeni și cereau capetele celor care trădează țara. O demonstrație naționalistă avînd ca scop, cu siguranță, împiedicarea aderării României la Consiliul Europei. (Ce putea fi mai convingător, pentru forul pan-european, decât o manifestație extremistă?) De ce nu luasem act, atunci, de semnificația acestui comportament care situa pe aceeași baricadă, culmea, militanții pentru drepturile omului și ale minorităților, reprezentînd societatea civilă la Strasbourg, și bizonii Vetrei Românești?

Astăzi, aş citi exemplul de mai sus ca argumentînd mai multe principii. Unul, caracterul *explicit rațional* al demersurilor de politică externă. Nu poți să accepți scopuri contradictorii – să dorești adoptarea de către România a unor convenții internaționale și să te opui participării țării la organismele care le sînt egidă. Un alt principiu: *gîndirea în soluții*. Obiectivul pe care ți l-ai pus în față trebuie asumat *împreună* cu mijloacele de promovare a lui. Nu ți se permite să lași evenimentele să curgă pe lîngă tine, să vezi ce întorsătură vor lua lucrurile. Soluțiile înseamnă previziuni asupra relației dintre strategii și efecte, lucru, desigur, nu întotdeauna posibil. Dar în privința fermității și consecvenței obiectivelor, chiar trebuie exagerat puțin. (O politică externă, confuză ori pur conjuncturală, face un rău teribil.) De astfel de principii m-am lovit mai tîrziu, o dată cu dezbaterea privind politica externă a României față de Republica Moldova.

3. Lucrul la „Pactul de stabilitate”

Ce înseamnă crearea unui „Centru de Studii Internaționale”? Opinii și cercetări poți semna în nume personal. Aceasta este și tentația curentă, de a face din activitatea de cunoaștere o expresie a propriei personalități. (Viziunea proprie, ca demonstrație a unei excelențe.) Chiar și când se lucrează în grup, orgoliul fiecăruia de a-și pune numele pe o copertă de carte reprezintă un factor semnificativ în logica apartenenței la o echipă. Lumea academică este construită pe acest model, al autorilor sau al echipelor de autori dedicați circulației libere, *în general livrești*, a ideilor.

Crearea unei organizații înseamnă cel mai des supunerea destinului personal unor obiective de interes public. Zeci de mii de oameni se adună – formele tipice fiind asociațiile și fundațiile –, sub felurite nume, pentru a se ocupa de protecția cîinilor, de violările drepturilor omului, de menținerea unor parcuri în stare naturală, de persoanele cu handicap pentru care statul nu a găsit cele mai bune soluții de ajutor, de stimularea unor legături interetnice... Un număr imens de activități, excluzînd profitul ca scop.

Un *think-tank* iese, oarecum, din stilul inițiativelor de tip *grass-roots*, în care oamenii contează mai ales prin activism și prin număr. Dar și în acest caz, se preferă deseori elaborarea unor „puncte de vedere” depersonalizate, care să excludă mulțimea de conotații, și, respectiv, de implicații parazite, datorate pecetei individuale. Un astfel de grup dă atenție „lucrurilor care ard”, nu atît intereselor intelectuale ale membrilor. Un grup organizat ca fundație ori asociație oferă soluții pentru obținerea de „resurse” care nu sînt la îndemîna cercetătorilor singulari – aceștia pot eventual solicita burse de realizare a vreunei lucrări.

Inițiativele private non-profit au o extraordinară mobilitate în raport cu instituțiile obișnuite – întreprinderi,

universității etc. O comparație cu firmele nu este absurdă. Adaptabilitatea și funcționabilitatea unor microfirme contrastează cu inerția marilor companii. Fiecare are, fără doar și poate, rolul său în această fantastică rețea de entități. Dar, cel puțin la nivel dinamic, micile grupuri se află în avantaj.

Am făcut această mică incursiune pentru a nota interacțiunea dintre opțiunea instituțională și cea intelectuală în activitatea unui *think-tank*. Cel puțin eu și Renate nu „gîndeam” politica internațională ca exercițiu de inteligență, ci pentru a vedea odată schimbîndu-se politica externă românească – mizerabilă. Trebuia avută în vedere varietatea de utilizatori și, în consecință, varietatea mijloacelor de exprimare (comunicare). Studenților și analiștilor le propui studii cu material bibliografic, cu exigențe academice. Unor oameni politici, unor înalți funcționari în stat care decid, avînd puțin timp (plus o conștiință, deseori exagerată, de sine) le pregătești texte scurte, cu informația absolut necesară, concise, convingătoare; un capitol scurt de concluzii care să descrie ceea ce au de făcut.

O activitate care începe cu elaborarea materialelor, continuă cu distribuția rezultatelor și nu se termină pînă cînd un minim *lobby* promite un minim de oportunități practice, are nevoie de resurse. Am propus crearea grupului de lucru, a Centrului de Studii Internaționale, ca o structură în cadrul Grupului pentru Dialog Social. Era de așteptat manifestarea interesului, pentru luările de poziție apărute sub egida GDS. În sfîrșit – și acesta nu este ultimul motiv, din contră – o făceam din fidelitate față de Grup. Spiritul care stătuse la baza întemeierii Grupului fusese parțial ratat datorită absenței aceluși tip de mijloace capabile să transforme idealurile în gîndire operațională. Am cerut Consiliului de Administrație al GDS să accepte înființarea Centrului. A acceptat.

*

Structurarea materialului în funcție de un grup-țintă, pe care doream să-l avertizăm – întîi de toate, oamenii politici –, se vede bine în cazul primei nostre elaborări, *Pactul de stabilitate în Europa: Interesele României*. Trebuiau adunate, cît se putea de sintetic, informațiile de

bază. Chiar pe cele „elementare” nu aveai de ce să le presupui cunoscute. Au fost amintite: elaborarea, încă din prima parte a anului 1993, sub egida premierului francez Edouard Balladur, a proiectului unui pact de stabilitate în Europa în conexiune cu procesul de extindere al Uniunii Europene, centrat pe *statutul minorităților* și pe *situația frontierelor*; preluarea propunerii franceze de către Consiliul European de la Copenhaga, din 21-22 iunie 1993 (transformînd-o într-o inițiativă a Uniunii Europene); precizările Consiliul European de la Bruxelles, din 10-11 decembrie 1993, caracterul de „*diplomație preventivă*” a Pactului și miza sa: să contribuie „*la stabilitate, prevenind tensiunile și conflictele potențiale din Europa, determinînd relații de bună vecinătate și stimulînd țările să-și consolideze frontierele și să-și regleze problemele minorităților naționale*”; ținerea conferinței inaugurale a Pactului în zilele de 26 și 27 mai 1994, la Paris, unde au participat statele Uniunii Europene, țările candidate, și a căror adeziune era în curs de negociere, țările vizate în primul rînd de Pact, țările vecine celor vizate de Pact, țările în măsură să aducă o contribuție la realizarea Pactului, țările interesate în stabilitatea Europei datorită angajamentelor lor de apărare, țările avînd acordul de asociere cu Uniunea, precum și organizațiile internaționale relevante în realizarea Pactului; centrarea documentului final pe conceptul de *bună vecinătate* în sensul „*promovării bunelor relații de vecinătate*” incluzînd explicit „*chestiuni relativ la frontiere și minorități*”.

Capitolul următor era dedicat *intereselor României*. Au fost analizate: separarea grupului de la Vișegrád (Polonia, Ungaria, Republica Cehă și Slovacia) de celelalte țări foste comuniste; tendința structurilor europene, în anii 1992-1993, spre strategii cu două viteze privind ajutorul către Europa Centrală și de Est și, corespunzător, integrarea în UE (România fiind printre perdanții acestei politici); repunerea statelor din această regiune a lumii din nou pe aceeași linie de plecare, prin lansarea Pactului de stabilitate, ceea ce însemna că aderarea la Uniunea Europeană urma să depindă – lăsînd la o parte tema standardelor economice – de voința lor politică. Pentru România asta însemna că s-a trecut peste ratările istoriei recente și că se aștepta rezolvarea subiectelor sensibile

ale societății românești (situația minorității maghiare și asigurarea stabilității frontierelor sale sub egida Uniunii Europene).

Un alt capitol era dedicat „documentarului” distribuit în luna mai 1994 de către Departamentul de Relații Externe al Camerei Deputaților. Ideea promovată de Pact și criticată de „documentar”, potrivit căreia standardele europene în materie de minorități sînt minimale, era argumentată prin referire la doctrină. În opoziție cu discursurile unor persoane oficiale – ministrul de Externe, Teodor Meleșcanu sau purtătorul de cuvînt al Președinției, Traian Chebeleu – era punctată semnificația, pentru România, a unor documente internaționale precum *Documentul Reuniunii de la Copenhaga*, care căpătase forță juridică pentru România în urma includerii acestuia în tratatul cu Germania, din 1991.

Concluziile insistau asupra oportunităților deschise României de către Pactul de stabilitate în Europa și asupra caracterului ambiguu sau chiar reticent al pozițiilor oficiale românești: *„În intervalul de timp rămas la dispoziție se impune o cooperare strînsă între Parlament (în special, prin adoptarea unor prevederi corespunzătoare în legile esențiale referitoare la minorități, cum ar fi Legea Învățămîntului, Legea minorităților), Guvern (în particular, Ministerul Afacerilor Externe) și societatea civilă din România, astfel ca această conjunctură excepțională oferită de **Pactul de stabilitate în Europa**, de care va depinde evoluția țării în următoarele decenii, să fie deplin fructificată de către România”*.

Cîteva referințe (Dr. Willem van Eekele, Edward Mortimer, Douglas Hurd, documente) arătau că materialul „era în cunoștință de cauză”. Un text *cu consecințe practice* trebuie să fie nu atît inteligent, cît convingător.

4. Reacții

A vorbi despre „studiu” în cazul materialului pregătit de noi e oarecum o exagerare. Textul rămînea o expunere, asigurată conceptual, concisă speram, și neproblematizată, a Pactului. Ne propusesem să fie gîndită să fie ușor de înțeles și convingătoare pentru un om politic (parlamentar) chemat să exprime un punct de vedere. Va deveni el convins, sau nu, ca România să adere la strategia Pactului? Afirmarea și argumentarea celor două principii de bază – pacea interetnică și recunoașterea frontierelor – erau susținute prin doar cîteva documente. Asta nu înseamnă „studiu”, ci „raport”. Așteptam ca prin materialul nostru să deschidem o legătură stabilă cu Partidele (parlamentarii acestora) și Guvern. Speram să oferim în primul rînd Opoziției un instrument util, capabil să slujească interesele generale trădate de echipa Iliescu. Informarea ambasadelor era o tactică marginală. Doream să arătăm existența și a altui tip de „opinie românească”. Una rațională, alta decît aceea cu care diplomații străini erau obișnuiți.

Despre scrisoarea de răspuns trimisă de șeful Departamentului de Relații Externe a Camerei Deputaților, domnul Podgoreanu, la studiul privind Pactul de stabilitate în Europa am amintit. Surpriza noastră a fost reacția promptă a mediilor diplomatice. Am primit scrisori, exprimînd mulțumiri și felicitări. Pot aminti răspunsul ambasadorului Marii Britanii, A.P.F. Bache („*Găsesc studiul foarte interesant și aș fi fericit să primesc copii ale viitoarelor studii*”), al Ambasadorului Elveției, Jean-Pierre Vettovaglia („... este asigurată o contribuție suplimentară la cunoașterea relațiilor stabilite de România cu străinătatea. Această ambasadă va urmări cu interes activitățile Centrului dumneavoastră”). Aproape același conținut, în ceea ce am primit de la însărcinatul cu afaceri danez, Soren Kelstrup, de la ambasadorul ceh, Jaromir Kvapil etc. O lungă și stimulantă scrisoare semnase Rolf Trolle

Anderson, ambasadorul Norvegiei, care „saluta inițiativa Grupului de Dialog Social de a stabili un corp științific. O adâncire a dezbaterilor privind diferitele chestiuni de politică externă constituie, indiscutabil, o problemă de mare importanță pentru orice țară...”.

Nu era doar politețe. Aveam experiența Comitetului Helsinki. Acesta a trimis reprezentanțelor diplomatice și organismelor internaționale, de-a lungul anilor, numeroase comunicate și rapoarte. Rar primeam o confirmare, chiar dacă materialele erau *ad literam* utilizate de către funcționarii ambasadelor, iar documentele Departamentului de Stat sau Amnesty International le treceau la bibliografie. Părea natural ca noi să trimitem, ei să le primească și să le folosească. În cazul studiului privind Pactul de stabilitate se manifesta, era limpede, un interes aparte. Nici un argument nu a fost mai convingător, pentru atenția dată inițiativei noastre, decît invitația făcută de doi diplomați cu trecere la București: ambasadorul Franței, domnul Bernard Boyer și ambasadoarea Uniunii Europene, doamna Karren Fogg.

Era deci în 1994. Nu mai aveam nici o relație cu Ambasada Franței, după plecarea lui Raymond Vignal, fostul ambasador. Pînă atunci făcusem parte din grupul de intelectuali constant invitat de ambasadă, ca membru al GDS și, mai tîrziu, al Alianței Civice. Cocteilurile din clădirea situată pe strada Amzei ori de la reședințele diplomaților francezi se succedau, în anumite perioade, săptămînal. Importanța acordată de Vignal intelectualilor era probabil exagerată. Domnul Boyer a făcut, se pare, corectura de rigoare. Pînă pe 20 iulie nici măcar nu l-am cunoscut. Și iată că am primit, pentru acea dată, solicitarea de a face o vizită, toți trei autorii, la Ambasadă. Ce vroia, oare, să ne spună domnul ambasador?

Am intrat în cabinetul îmbrăcat în piele cu aceeași curiozitate cu care, se pare, ne-a primit și el. Nici nu ne-am prezentat bine și domnul Boyer s-a interesat: sîntem chiar „români”? Cumva români de limbă maghiară? „Renate Weber” indică o proveniență germană? Culmea, eram toți români.

De fapt, domnul Boyer nu a părut că dorește un dialog. Ci mai curînd să ne dea sugestii, să argumenteze opinii opuse celor din studiu. Oarecum suspicios, distant, față de autorii materialului. Vorbea frumos despre Meleşcanu. Avea totală încredere în el. Mai tăcut în privința lui Iliescu sau a lui Văcăroiu. Dar susținea *ad literam* cele două clișee ale PDSR: că Funar și Tökes sînt două fațete ale aceleiași medalii (la fel de extremiști); PUNR are mulți oameni „bine”. Dacă dispar cîteva persoane, atunci PUNR devine un partid de încredere. (Azi, cînd povestesc discuția de acum trei ani, domnul Boyer poate să verifice. Valeriu Tabără a luat locul extremistului Funar, dar oamenii PUNR continuă să vopsească tăblițele bilingve din Tîrgu Mureș și fură steagul de pe Consulatul ungar, iar noul lider consideră acțiunea patriotică.)

Ce am mai putut remarca? Ungurii erau numiți „români de limbă maghiară”. Iată un lucru care ar fi iritat pe cunoștințele noastre din UDMR. S-a exprimat explicit împotriva drepturilor colective. Compara concepția maghiară cu fostele teorii naziste. Trebuie exploatare, considera domnul Boyer, garanțiile oferite de *drepturile individuale*, drepturi de care ei *se pot bucura în colectiv* (teoria clasică, a drepturilor pe care membrii minorităților le exercită în comun). A criticat guvernul maghiar Antall, care întreținea cererile maximaliste ale maghiarilor din afara granițelor. Avea mai multă încredere în guvernul Horn.

Evident, domnul Boyer nu era un expert în domeniul minorităților naționale. Pe de altă parte, în privința teoriilor pe care le susținea, el se situa pe poziția Constituției franceze, care nu se obosește să recunoască minoritățile. Surprinzător însă, la ambasadorul Franței, că se arăta reticent chiar față de planul Balladur. Cum se putea explica un astfel de comportament contrar, totuși, poziției din acel moment a propriului guvern? Dacă mai am în vedere comentariile critice cu care a tot impregnat discursul său la adresa Opoziției – pentru faptul că nu are soluții – și evitarea oricărei critici la adresa guvernului, nu pot să-l văd pe ambasadorul francez decît ca purtător de cuvînt al prietenilor săi din PDSR. Bernard Boyer a și primit o recunoaștere politică a meritelor sale

culegînd din mîna lui Gheorghe Funar, în 1996, diploma de cetățean de onoare al Clujului.

Aveam motive și să mă amuz. Cunoștințele mele din Alianța Civică, PNȚCD etc. tot criticaseră de-a lungul timpului partidul socialist francez – pentru că era socialist. Au salutat cu entuziasm victoria coaliției de dreapta în Franța. Și iată că ambasadorul dreptei făcea jocul adversarilor lor, după ce anterior Raymond Vignal oferise Opoziției un sprijin excepțional, cum nici un ambasador străin (cu excepția ambasadorului danez, Caen Stork) nu și-a permis, se pare, să o facă în chiar inima capitalei României.

*

Drumul făcut la Delegația Comisiei Uniunii Europene din București, condusă de doamna Karren Fogg! Această a doua întâlnire a fost mai austeră. Și doamna Fogg dorea nu să ne asculte, ci *să ne explice*. Principala teză a domniei sale revenea la ideea că integrarea în Uniunea Europeană constituie o problemă economică, nu politică – așa cum sugerasem, *ca pe o condiție*, noi⁵. Aspectele privind drepturile minorităților, democrația? Erau periferice. Ciudată, și la ambasadoarea Uniunii Europene, antipatia față de UDMR, pe care avea ocazia să și-o manifeste datorită importanței date în studiul nostru problematicii minorităților naționale. Am vorbit de multe ori cu doamna Fogg, în acești ani. Un om care vroia, sincer, să ajute România. Într-o vizită la Comisiile Uniunii Europene, la Bruxelles, în decembrie 1996, am aflat că doamna Karren Fogg avea grijă să cheltuie toți banii trimiși în țară de Uniune. Cereă chiar suplimente. Nu ca alți colegi, din alte capitale est-europene.

Cînd ne-am întors de la întâlnire, în Calea Victoriei 120, am găsit în curtea acoperită de uriașul castan expoziția

5. Din lista de țări cu care Uniunea Europeană urmează să înceapă negocierile de aderare, Comisia Europeană exclusese la mijlocul lui 1997 Slovacia, țară cu indicatori economici superiori unora dintre țările admise. Motivul: standardele democratice scăzute și, în particular, politica față de minorități. (O previziune în

unor plasticieni tineri. Pe lângă aranjamentele mai mult teribiliste treceau, îndreptându-se spre librăria Humanitas figuri inteligente, surprinzător de multe voci de străini... (Rusty Ingrahamm, consilierul politic al SUA la București ne aștepta în față tablourilor⁶.) Era curtea unui spațiu luminos, cu ochii spre viitor, un spațiu care chemase mereu, după 1990, la toleranță. Mă întreb și astăzi: să nu fi înțeles doamna Fogg de ce statutul minorității maghiare definea compatibilitatea României cu spiritul Uniunii Europene?

acest sens se găsește în Judit Hamberger, *Situația geopolitică a Slovaciei*, „Studii Internaționale” nr. 2, 1996, pp. 5-19.)

6. Rusty își încheiase misiunea în România. Îl invitasem la un *party* de adio și, iată-ne, în întârziere.

5. Relațiile României cu Republica Moldova

Centrul de Studii Internaționale își pregătea infrastructura. Selectasem câteva zeci de volume pe tema relațiilor internaționale, într-o vizită la Haga. Ne abonasem la principalele reviste din domeniu: „International Affairs”, „Foreign Affairs”, „Politique étrangère”, „Aussenpolitik”, „International Security” etc. Portdosarele cuprindeau documente, majoritatea obținute de Valentin de la Ministerul de Externe. Citeam, fiecare, textele de bază, urmăream atent presa. (Pe INTERNET încă nu ajunseseam.) În aceeași perioadă lucram în paralel la studiile – semnate, tot în trei – asupra conceptelor minorității maghiare. Așteptam ca alte surprize din politica externă să dea peste noi.

Valentin Stan a sugerat, încă din vară, să tratăm tema relațiilor României cu Republica Moldova. În 1994, raporturile dintre cele două state se tensionaseră și nimic bun nu se anunța pentru viitor. Astfel, la 14 aprilie 1994, Camera Deputaților din București adoptase o declarație de protest față de hotărârea Parlamentului de la Chișinău de a vota în sprijinul aderării Moldovei la Comunitatea Statelor Independente, argumentînd cu „*dreptul națiunii române de a trăi în integritatea spațiului ei istoric și spiritual*”. O altă acuzație era adusă la 1 august, de data aceasta aparținînd Guvernului României, privitoare la votarea de către Parlamentul Moldovei a noii Constituții. Legea fundamentală a Republicii Moldova numea limba oficială „*limba moldoveană*”. Desigur, intenția de aderare a Moldovei la CSI vădea un slab interes al oamenilor politici de la Chișinău pentru un destin european al țării lor. De asemenea, ideea limbii „moldovenești” constituie o gafă lingvistică, sancționată de altfel de către Academia din capitala Moldovei. Dar Parlamentul și populația aleseseră.

Necazul era că pozițiile critice amintite mai sus aparțineau instituțiilor reprezentative ale statului român, față

de decizii ale instituțiilor reprezentative ale statutului vecin. Nu numai că, evident, comunitatea internațională nu agreează astfel de comportamente, dar ele sînt **stricto sensu** împotriva normelor internaționale. Iată de ce, la 9 august 1994, Guvernul Republicii Moldova a reacționat printr-o declarație pe care am putea-o numi ultimativă. Ea sugerează destul de bine spre ce se îndreptau relațiile dintre cele două țări. După ce critica „*dorința unora de a se situa în postura de frate mai mare, investit cu dreptul de a da sfaturi și a practica aceeași politică de dictat și supremație*” documentul în cauză termina afirmînd: „*Guvernul Republicii Moldova speră că executivul din România se va situa pe aceleași poziții în relațiile sale cu Republica Moldova, respectînd strict, așa cum o facem la rîndul nostru, opțiunea fiecărui popor de a-și determina soarta*”. Și totuși, deși apăruseră indicii că Republica Moldova intenționa să facă demersuri pe lîngă CSCE și Consiliul Europei, acuzînd România de imixtiunile în afacerile ei interne, Ion Iliescu declara, în octombrie 1994, cu prilejul unor vizite prin țară, că „*Republica Moldova și-a căpătat independența față de imperiul sovietic, nu față de România*”.

Oricine cunoaște grija pe care reprezentanții unui stat trebuie o aibă atunci cînd se referă la politica internă a altora are de ce să se simtă *bouche bée* la această formulare a lui Ion Iliescu. O imensă gafă, în gura unui minuscul președinte! Valentin Stan avea dreptate să considere momentul ca oportun pentru discutarea relațiilor dintre cele două țări. Datorită legăturilor pe care Alianța Civică le avea cu Frontul Popular din Republica Moldova (Iurie Roșca, președintele Frontului, venise de mai multe ori la Alianță), aveam informații de primă mîină, privind pericolele pentru etnicii români de dincolo de Prut. Politicienii de la Chișinău îi acuzau pe aceștia ca făcînd jocul Bucureștiului, tot așa cum la noi promotorii relațiilor româno-ungare erau tratați drept agenți ai Budapestei.

Și totuși, am refuzat o perioadă sugestia lui Valentin. Cunoșteam atmosfera din Alianța Civică, la fel de bine, perspectiva liderilor Convenției Democratice în aceste chestiuni. Am participat des la ședințele Consiliului Convenției. Că România este sora mare a Moldovei ori că

unirea cu Moldova constituie un obiectiv „sacru” acestea reprezentau, pentru politicienii Convenției, lucruri de la sine înțelese. Un studiu care să trateze clișeele raporturilor dintre România și Republica Moldova, iată ceva ce putea produce situații delicate. Noi lucrăm pentru a face bine, nu rău, am argumentat colegilor. Nu-mi trecea prin minte scandalul ce urma să vină. Un fel de presentiment însă exista.

*

Renate devenise și ea convinsă de necesitatea studiului. Fie! La începutul lui octombrie ne-am apucat de lucru. Am repartizat, cum făceam și altădată, capitolele. Valentin urma să trateze problematica istorică și întreaga dinamică a raporturilor diplomatice dintre cele două țări. Eu mă ocupam de statutul românilor din Moldova, care refuzau apelativul de „moldoveni” și de capitolul de concluzii. Renate urmărea raționamentele juridice și colabora cu amândoi. După ce fiecare își întocmea tema, discutam în lungi întâlniri, pregătind textul final. Un lucru în echipă foarte strâns, de care îmi aduc aminte și astăzi cu nostalgie.

Am lucrat repede și, cred eu, bine. Cu puțin timp în urmă terminasem o altă lucrare în trei, *Concepția UDMR privind drepturile minorităților naționale*, care se bucurase de un succes, în raport cu așteptările noastre, nemai-pomenit⁷. Căpătasem o mare (poate prea mare) încredere în noi și o ușurință a elaborărilor în comun. La sfârșitul lui octombrie studiul era gata. Ce aducea el nou, în fond?

*

Primul lucru pe care l-a făcut studiul a fost să dinamizeze clișeele. Unul dintre cele mai redutabile priveau Pactul Ribbentrop-Molotov. Din momentul recunoașterii independenței Republicii Moldova se făcuseră numeroase referiri la necesitatea eliminării consecințelor faimosului Pact. În iunie 1991, Parlamentul României a adoptat o declarație prin care Pactul Ribbentrop-Molotov a fost declarat nul și neavenit. Pentru majoritatea oamenilor

7. O să povestesc aceste istorii într-un alt *Jurnal tematic*, dedicat temei minorităților.

obișnuiți, dar și a politicienilor, „a elimina consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov” însemna renașterea României Mari. Întîia demonstrație a studiului: *astăzi nu avem de a face cu consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov cînd vorbim despre frontiera estică a României*. Argumentele?

Protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov (încheiat la 23 august 1939) nu a trasat frontiere politico-teritoriale. El a delimitat sfere de influență, însemnînd acceptarea reciprocă a pretențiilor teritoriale ale URSS și ale Germaniei față de statele-victime. Tratatul de neagresiune germano-sovietic și-a încetat valabilitatea juridică la 22 iunie 1941. La această dată, Germania nazistă a încălcat Tratatul și a atacat URSS. Concluzia: *consecințele politico-teritoriale ale Pactului Ribbentrop-Molotov, pentru România, au fost înlăturate de armatele române care au eliberat teritoriile ocupate de URSS, participînd la operațiunile militare împotriva Uniunii Sovietice încă de la începutul războiului germano-sovietic*. Ocuparea, în a doua parte a războiului, de către armatele sovietice, a Basarabiei și Bucovinei de Nord nu a avut nimic de a face cu Pactul Ribbentrop-Molotov, ci cu desfășurarea operațiunilor militare pe teatrul de luptă. Citez din studiu: *„Aceste teritorii au rămas în componența URSS nu ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov, care nu mai avea nici o valoare la sfîrșitul războiului, ci ca urmare a reglementărilor Tratatului de pace, din 10 februarie 1947, care a consacrat o realitate politico-teritorială bazată pe raporturile între învingătorii și învinșii din războiul mondial”*.

Al doilea clișeu se află în corelație cu primul, de vreme ce anularea consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov – cu referire la stabilirea frontierei estice a României pe Prut –, subînțelege de fapt anularea consecințelor politico-teritoriale ale Tratatului de Pace din 1947. Trebuia arătat că, indiferent de modul în care a fost reglementată situația frontierelor (clauze injuste pentru România etc.), Tratatul de Pace constituie baza stabilității europene după anul 1947. Cum o spusese și Tătăărăscu în Parlamentul României, el ori este acceptat în întregime, ori este respins în întregime. A contesta valabilitatea Tratatului de Pace era considerată în țări precum Republica

Moldova și Ucraina drept o atitudine revizionistă, vizînd revendicări teritoriale. (Informam oamenii noștri politici că această percepere este împărtășită și de foruri ale Uniunii Europene, oameni politici și experți occidentali – exemplul dat: Rezoluția A3-0128/93 a Parlamentului European cu privire la relațiile dintre Comunitatea Europeană și România/Raportul Balfe.)

Un alt subiect la care puțini se gîndiseră: utilizarea tonului „paternalist” și a unor termeni de genul „țară-mamă” nu sînt acceptabile între relațiile dintre două state suverane (iar Republica Moldova este, ca și România, un astfel de stat). Declarațiile amintite ceva mai înainte – ale Camerei Deputaților, Guvernului României, Președintelui Ion Iliescu, motivau, din punctul nostru de vedere, Declarația Guvernului Republicii Moldova că România se ambiționează a se „situa în postura de frate mai mare”.

O temă delicată pentru care studiul căuta soluții: cum să sprijini românii din Republica Moldova care suportau discriminări pentru opțiunea lor de a se declara români? Majoritatea populației Republicii este alcătuită din etnici români. Locuitorii de peste Prut au însă tot dreptul să se declare, dacă vor, moldoveni. Observația noastră: în aceste condiții, cetățenii Republicii Moldova care se declară de naționalitate română trec automat sub regimul de protecție internă și internațională a minorităților (de vreme ce *locuitorii Republicii Moldova care se declară de naționalitate română* sînt inferiori numericește, ei reprezintă, în sensul Declarației ONU asupra drepturilor persoanelor aparținînd minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, o minoritate națională). Ca membră a ONU și ca participantă la procesul CSCE, Republica Moldova trebuie să respecte Declarația ONU din 1992 și Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru Dimensiunea Umană a CSCE. Cum Republica Moldova ratificase și Pactul internațional privind drepturile civile și politice găsisem argumente pentru dreptul statului român, ca membru al aceluiași organism ca și Republica Moldova – inclusiv semnatar al documentelor CSCE –, să ceară Republicii Moldova respectul cuvenit față de cetățenii săi, dintre care unii se declarau români.

Pentru rezolvarea acestei chestiuni, în studiu, mai militam pentru promovarea unei politici de transparență a frontierelor.

Un penultim capitol, scurt, susținea teza: raporturile României cu Moldova trebuie subordonate intereselor fundamentale *actuale* ale României, și nu unor realități istorice ce au delimitat interesul național acum 50 de ani. Iar astăzi, România are ca obiectiv esențial integrarea sa în structurile euro-atlantice. Integrarea euro-atlantică a României nu oferă șanse prea mari unei reunificări cu o țară aflată în spațiul fostei URSS și membră CSI.

Urmau concluziile studiului. O să le citez *in extenso* întrucât ele rămân în continuare valabile, iar pentru cititor, un subiect de meditat:

„Tradițiile istorice, identitatea culturală a românilor de pe ambele maluri ale Prutului și istoria statalității comune într-o perioadă foarte îndelungată impun relații privilegiate între România și tînărul stat moldovean. Dorința firească de unificare a numeroși români din ambele țări este rezultatul unui proces istoric complex, întrerupt cu brutalitate în 1812 și 1940 de armatele invadatoare ale unei mari puteri vecine. Nu este mai puțin adevărat, însă, că realitățile politice ale vremii impun o nouă abordare a raporturilor cu Moldova.

Din 1991 pînă în 1994, relațiile dintre România și Republica Moldova au evoluat însă de la emoție și entuziasm la o stare de tensiune, de acuze publice, cu efecte negative asupra ambelor state implicate. Printre alte cauze sînt de notat, pe de o parte, anumite declarații ale Parlamentului și Guvernului român, care puneau în discuție independența și suveranitatea Republicii Moldova, pe de altă parte, decizii politice ale autorităților din Republica Moldova care au afectat situația populației române din țara vecină. Fără îndoială, o presiune din afara celor două state explică în parte schimbarea opțiunilor și limbajului Guvernului de la Chișinău.

Așa cum s-a arătat, relațiile statului român și ale cetățenilor români cu românii din Republica Moldova au la bază două repere fundamentale: (a) Constituția

României (articolul 7), care consfințește grija statului român pentru românii din afara frontierelor țării; (b) documentele internaționale privind obligația statelor de a respecta drepturile și libertățile fundamentale și drepturile minorităților naționale – inclusiv păstrarea legăturilor acestora cu cetățenii țărilor de care sînt legați etnic, cultural și religios.

Simultan, relațiile României cu Republica Moldova au la bază recunoașterea granițelor existente în Europa, renunțarea la orice pretenții teritoriale de către cele două state. Atît Constituția României (articolul 10), cît și tratatele pe care România le-a semnat reprezintă obligații neinterpretabile.

Capacitatea statului român de a sprijini protejarea drepturilor românilor din străinătate și de a fi recunoscut ca stat civilizată, participant pozitiv la realitățile unei Europe unite presupune nu numai recunoașterea Republicii Moldova, ci și respectul pentru statul vecin. Declarațiile emoționale, care fac apel la apartenența istorică a Basarabiei la România, ca argument pentru o acțiune de încorporare a fostului teritoriu românesc, sînt incompatibile cu obligațiile internaționale asumate de România. Ele fac deservicii atît integrării României în structurile europene, cît și posibilității acesteia de a proteja interesele românilor din Republica Moldova.

În locul unui naționalism îngust, România are dreptul și are capacitatea să promoveze în relațiile sale cu Republica Moldova principiile stabilității și buneii vecinătăți, ale democrației, ale drepturilor și libertăților fundamentale, inclusiv afirmarea identității etnice a românilor din Republica Moldova”.

Există ceva absurd, pervers, excesiv, gratuit, tendențios în rîndurile de sus? Și astăzi mă întreb ce anume a ajuns să inoculeze atîta agresivitate, în replicile de care „s-a bucurat” materialul nostru.

*

Elaborarea studiului a creat pentru prima dată un conflict de comunicare cu care nu eram obișnuit. În timpul facultății participam, în nopți pe care mi le

amintesc și acum drept o extraordinară, de neînlocuit experiență, la lungi dezbateri cu colegii de la Fizică. Devoțiunea față de argumente, a colegilor mei – trecînd ușor peste raporturile noastre de ordin psihologic – mi-a rămas dovada cea mai palpabilă a respectului intelectual adevărat. Nu-mi amintesc ca menținerea unei idei să fi fost o chestiune de mîndrie. Mai tîrziu am dorit să lucrez în echipă, convins fiind că nu poți face singur ceva la fel de bine, ca atunci cînd lucrezi în grup. Din păcate, nu am găsit același interes la alții. Dar de lungi dezbateri oneste, de provocări argumentative, de maratoane logice am avut parte mereu. O perioadă cu colegii de facultate – din păcate prietenul meu, Dorin Geiger, cel mai consecvent susținător al exercițiilor logice a emigrat în Germania –, peste ani cu alți prieteni, filozofi, precum Sorin Vieru ori Adrian Miroiu, atît de respectuoși față de regula jocului.

Încrîncenarea cu care Valentin Stan își apăra însă pozițiile m-a nedumerit complet. Fiind atît de sensibil, textul ar fi trebuit să nu aibă nici cea mai mică fisură. Eram descoperit, în evaluarea prezentării istorice. De abia cu ocazia primei publicări a studiului, în suplimentul „22”, am încercat să obțin o corectură pe nota din final. Din fericire, în acea perioadă a venit la București Mihnea Berindei. I-am arătat nota istorică, a făcut cîteva corecturi... L-am chemat pe Valentin. Argumentele lui Berindei erau evidente – trebuia să explice că o parte a unui teritoriu nu poate cuprinde întregul etc. – dar, spre surpriza mea, Valentin le contesta. A acceptat schimbările, în final, foarte greu, deși erau chestiuni de pură informație, nu interpretare, nu filozofie.

Nu reiau cele două sau trei idei care mi se păreau controversate și pe care aș fi dorit să le amendez. În studiu au rămas formulări pe care le-aș fi evitat ori nuanțat, dacă opoziția lui Valentin nu ar fi fost prea mare, iar menținerea lor, un compromis suportabil. Amintesc doar una dintre ele, referitoare la statul rus, care ar fi *„singurul ce se poate opune eficient, în teritoriile fostei URSS, unor factori de risc deosebit de periculoși pentru pacea mondială, dispersia nucleară, conflictele inter-etnice, amenințarea ecologică, conflictele sîngeroase din*

interiorul fostelor republici unionale"⁸. (De notat că formula a fost invocată și ironizată de unul dintre criticii studiului.) Desigur, principiul că URSS are de jucat rolul unui factor mai curînd stabilizator în regiuni amenințate de fundamentalism, cu state precare și dependente sever de relațiile cu Moscova era rezonabil (de asta am și acceptat pînă la urmă formularea) și susținut de unii analiști occidentali. Dar stilul acestei exprimări avea ceva neplăcut. Chiar era statul rus *singura* forță eficientă în zonă? De ce să nu fi mizat noi pe forme de extindere a cooperării regionale? Și chiar era Rusia „eficientă”? Dacă enumeri amenințările: conflictele interetnice, degradarea ecologică etc., descoperi că realitatea contrazicea pretențiile eficienței⁹. Dar pot face ceva, în zonă, Statele Unite ori Uniunea Europeană? Într-o măsură insuficientă. În sensul acesta Rusia rămîne, într-adevăr, o referință, și ca urmare argumentul a rămas.

-
8. Am obținut ca această formulă, parte din text, să devină o trimitere de subsol – diminuîndu-i, speram, greutatea.
9. Françoise Thom scrie, într-un excelent articol apărut în 1996, în românește: „*Ce descoperim însă la examinarea orientărilor mai mult sau mai puțin recente din cadrul politicii externe a Rusiei? Chelălăituri isterice în ce privește potențiala extindere NATO pînă la granițele Rusiei; o cooperare intensificată cu China comunistă, inclusiv în domeniul militar și în tehnologia nucleară; o cochetărie cu state islamice dintre cele mai radical anti-occidentale, precum Iranul sau Irakul; îmbrățișari repetate cu Fidel Castro; o colaborare și integrare politică cu cele mai retrograde și obscurantiste state din CSI precum Bielorusia lui Lukașenko și Turkmenistanul lui Niazov; o întreținere metodică a conflictelor la periferia statului rus, deopotrivă cu încercări sistematice de sabotare a refacerii economice a țărilor învecinate. Cu alte cuvinte, dacă ar fi cercetate în lumină cît de cît rațională, această politică externă ar putea fi definită ca sinucigașă (mai ales nesăbuită de a acorda ajutor Chinei în a-și construi un potențial militar modern)*” (Naționalismul rusesc, „Altera”, nr. 5, 1996, pp. 23-28).

6. Scandalul. Ieșirea în lume

Am făcut studiul și am plecat împreună cu Renate, la Haga, pentru a conduce atelierele de lucru ale unui curs de drepturile minorităților și legislație internațională¹⁰. În după amiaza zilei de 29 octombrie îi pusesem în brațe lui Valentin lista destinatarilor. Fusese planificată o largă răspîndire: la parlamentari, la Guvern și ministerele pentru care conta. Ne gîndisem să lansăm studiul inclusiv prin Rompress. Hotărîsem și traducerea în engleză, pentru a fi trimisă la ambasade, la principalele instituții europene, la cîteva institute din Vest.

Parcă presimțind ce ne aștepta acasă, ne-am scurtat șederea cu trei zile. Pe 18 noiembrie, cînd am ajuns direct de la aeroport, la Centru, am primit de la Valentin copia comunicatului PNȚCD din ziarul „Dreptatea”. Asupra lui o să revin.

Între timp, traducerea în limba engleză fusese terminată de o persoană „sigură”. (Daniela Ghițescu ne era și prietenă.) A fost trimisă imediat. La cîteva zile, în urma scrisorilor au început să sosească răspunsuri care au întrecut, iarăși, orice așteptări. Însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite, Jonathan Rickert a făcut comentarii care depășeau de departe ceea ce obișnuiește un diplomat. Citeam, fără să ne vină să credem, opinia lui (datată 30 noiembrie) la materialul „provocator pentru gîndire”, pe care i l-am trimis: „*Interesul dumneavoastră de a analiza această temă sensibilă într-o manieră obiectivă și în cadrul dreptului internațional este admirabil. Așa cum studiul subliniază, este esențial pentru viitorul ambelor țări și pentru procesul integrării europene ca principiile stabi-*

10. Acesta a fost organizat de Fundația pentru relații interetnice a Înalțului Comisar OSCE pentru Minoritățile Naționale, Max van der Stoep, cu care noi aveam o excelentă relație – pentru reprezentanții minorităților naționale din România și funcționari ai Guvernului României.

lității și buneii vecinătăți să fie respectate". Ambasadorul danez Flemming Morch ne sugera că îi e imposibil, lui, ca ambasador în România, dar acreditat și în Republica Moldova, de a comenta subiectul. „Dar”, ținea să adauge, „am citit cu multă atenție studiul și am ajuns la o nouă cunoaștere care a adâncit înțelegerea mea asupra acestei probleme de înaltă complexitate”. Scrisoarea de „mulțumire cu totul specială pentru dumneavoastră și Centrul de Studii Internaționale pentru extrem de interesantul studiu privind relațiile româno-moldovene pe care mi l-ați trimis”, a lui Christos G. Alexandris, ambasadorul Greciei, se termina cu „o invitație deschisă, la o cafea”.

Trec peste alte semnale de acest tip. Cel mai important rămînea răspunul Dr. Piotr Switalski, din partea Secretarului General al CSCE :

„Stimate Domnule Andreescu,

Studiul oferă o înțelegere de adîncime a complexelor probleme ale relațiilor României cu Republica Moldova și este în mod special binevenit, ca material analitic de bază, pentru misiunea CSCE prezentă în Republica Moldova. O copie a documentului va fi înaintată Șefului Misiunii noastre din Chișinău, care, fără îndoială, va aprecia primirea acestei atît de necesare cercetări care face lumină asupra unui aspect al problemelor cu care se confruntă delegația noastră”.

Studiu de bază pentru misiunea CSCE! Ce poate constitui o mai mare recunoaștere a unei cercetări de relații internaționale aplicate, decît transformarea ei în referința unui organism interguvernamental? Am descoperit mai tîrziu rolul studiului pentru schimbarea limbajului reprezentanților oficiali ai României, funcția sa de *catarsis*, prin amplele dezbateri generate, prin excesele reacțiilor, lucruri mai importante decît acest mic orgoliu intelectual.

*

„Ampla dezbateră”, de care vorbesc, a fost deschisă în numărul 59 (10-16 noiembrie 1994) al ziarului țărănist, „Dreptatea”. Aici a fost publicat un comunicat semnat „conducerea PNȚCD”, suficient de scurt și important,

pentru a fi citat integral: „Materialul difuzat prin Rompres de grupul Andreescu-Stan-Weber reprezintă propaganda neoimperialismului rus și a marionetelor lui de la Chișinău. Este o tentativă de a pretinde că ar exista o justificare de reacaparare a Basarabiei de către Imperiul Rus. Se lovește de forțele opoziției reprezentate de Convenția Democratică. Se dă apă la moară extremismelor funarioto-vadimist-păuniste. Este contrar intereselor vitale ale națiunii române și tendințelor de democratizare și eliminare a urmărilor războiului rece în zonă și din Europa”.

Un text rău, care interpreta paranoic conținutul studiului. Amestec de îngîmfare și populism. Iată, temerea mea se dovedi cu temei. Comunicatul nu făcea decît să compromită PNȚCD. Cine putea să fi redactat și să fi semnat așa ceva? Aveam totuși o bună relație cu liderii țărăniști, în particular cu Corneliu Coposu – aflat, în acele zile, în Germania. Am dat telefon la „Dreptatea”. Mi s-au comunicat numele autorilor: Radu Vasile și Liviu Petrina. Ei da, nu mă mai surprindea.

*

Trebuia făcut ceva. Am hotărît să organizăm o masă rotundă, pentru a explica ce spune studiul și de ce a fost elaborat. A avut loc într-o marți, 6 decembrie 1994, după ce în numele Centrului de Studii Internaționale al GDS trimiseseam invitații partidelor, Ministerului Afacerilor Externe, unor diplomați, presei. Propuneam o dezbatere pe tema *Relațiilor României cu Republica Moldova*. La ora 18.00, sala din Calea Victoriei 120 s-a umplut. Au venit oameni de la PD și PAC. Ne interesau reprezentanții PNȚCD. A apărut Liviu Petrina, ceea ce era de-a dreptul jignitor. În sfîrșit... Erau prezenți militanți cunoscuți ai Unirii, ca Ion Papuc și Octavian Ghibu. Singurul membru GDS (cu excepția mea): Victor Bârsan. Din partea Ministerului de Externe se aflau Gheorghe Săvuică și Aurel Preda. Dobre Mihai, prietenul lui Valentin era și el prezent, dar s-a topit în fundal, cît au durat discuțiile. În sală s-au instalat, discret, diplomați din Ungaria și Moldova. N-au lipsit jurnaliștii.

Discuțiile s-au desfășurat, evident, pe marginea studiului. Întîlnirea, prelungită pînă tîrziu, la ora 23.00, a

fost dramatică. Accente polemice, cuvinte frumoase, momente de criză, discursuri emoționale, falsese demagogice. A început cu o sinteză a studiului, Valentin. Au urmat comentatorii (întîlnirea a fost înregistrată): Adrian Vilău (PD): „*Raportul este pentru al treilea motiv necesar, pentru că încearcă să fie și este o diagnoză (...) foarte corectă, chiar dacă nouă ne place sau nu ne place.*”; Gheorghe Jovin (PAC): „*Acest raport despre Basarabia este cel mai realist, cel mai normal document în această problemă.*”; Liviu Petrina (PNȚCD): „*Sînt de acord cu poziția pe care a luat-o conducerea partidului din care fac parte, PNȚCD, care a apreciat că acest studiu (...) este un fel de propagandă a neoimperialismului rus.*”; Aurel Preda (MAE): „*... nici un ministru sau demnitar român nu va semna vreodată un tratat (...) care să consemneze frontiera româno-moldavă.*” (În timpul acesta consilierul politic al Ambasadei Ungariei la București lua notițe de zor!); „*Tratatul de pace din 1947 în chestiunea respectivă (a frontierei estice a României) este un act eminentemente declarativ, nu constitutiv.*”; Victor Bârsan (GDS): „*Ce fel de stat independent este Moldova? Este un stat caricatură, (...) o caricatură de independență.*”; Gheorghe Săvuică (MAE): „*Și acum noi ne întîlnim cu consecințele Yaltei, Maltei și nu mai știu care alte consecințe.*”

În cîteva momente discuțiile au fost cît pe ce să se întrerupă, cei care au depășit uzanțele fiind chiar diplomații MAE (vinovați de intervenții de genul: „Ai învățat relații internaționale după cursul scurt, de la Moscova!”). Dar mesajele noastre fuseseră repetate și părea că ele găsesc și oameni receptivi. Nu știam atunci, masa rotundă reprezenta doar preludiul.

Adevăratul semnal al „scandalului” a fost dat vineri, 9 decembrie. Tocmai de „România liberă”, ziarul colegului meu din conducerea Alianței Civice, Mihai Petre Băcanu. Cotidianul Opoziției – nu era deloc nefiresc să fie așa – publica într-un loc foarte vizibil un articol titrat *Răul din noi*, cu titlul *Un studiu despre Basarabia care contrariază și revoltă*. Articolul era nesemnlat, ceea ce nu se face. (Am aflat mai tîrziu că articolul fusese introdus de către redactorul-șef adjunct, Anton Uncu. Din nou pot spune: mă așteptam.)

Articolul „povestea” întâlnește de la GDS. Pe un ton acuzator, cititorii erau informați că în studiul difuzat la 1 noiembrie prin Rompres, sintagma „țara-mamă” este „denunțată... ca avînd conotații naziste”, sînt criticate, ca imixtiuni în treburile interne ale statutului moldovean, declarațiile oficiale românești „ce reafirmă că aceste teritorii sînt, de drept, pămînturi românești”, referirea la Pactul Ribbentrop-Molotov este văzută drept „o atitudine revizionistă”. Apoi, erau trecute în revistă luările de poziție ale participanților: Aurel Preda și Gheorghe Săvuică – specialiștii MAE, care au respins categoric „întregul eșafodaj juridic și politic al studiului” –, Ion Papuc, scriitor și om de cultură, arătînd „că studiul este impregnat cu dogma ideologică a societății deschise și drepturile omului”; Liviu Petrina (PNTCD), Victor Bârsan, despre recurgerea la concepte care sînt creația stalinismului „pentru a susține teze total contrare drepturilor poporului român”, sfatul lui Octavian Ghibu, ca autorii să-și retragă studiul etc.

Frapa „punerea în pagină”, menită să diabolizeze studiul. Ceea ce a reușit.

*

A urmat avalanșa. Cum era de așteptat, „România Mare” a fost promptă. Stilul caracteristic proceselor de intenție. Șapoul („Trădare, trădare, dar să știm și noi!” – semnat „România Mare”) începe cu acest ton: „Documentul pe care vi-l prezentăm în continuare va fi studiat, mai mult ca sigur, de către generațiile viitorului, precum studiem și noi astăzi faimosul șervețel de masă pe care prim-ministrul Marii Britanii, Wiston Churchill, a scris, în februarie 1945, la Yalta (Crimeea), procentajul prin care îi propunea lui Stalin sfîrtecarea României ... De data asta, echipa de borfași de la GDS s-a întrecut cu gluma și a elaborat un veritabil act de trădare națională”. Articolul *Trei intriganți GDS-iști scuipe în apa Prutului* este însă semnat de Dr. (!) Leonard Gavriliu. Scrie ziaristul „României Mari”: „Am în fața ochilor un text sordid, tipărit pe 9 pagini ministeriale”; „Întregul document cîntă de fapt, cu un fel de euforie abia ascunsă, probodul idealului regăsirii tuturor pămînturilor românești între

fruntariile unuia și aceluiași stat”; „documentul se constituie într-un corp delict al unei sfruntate intrigi anti-românești”; „Dar poate blasfemia cea mai oribilă o comit cei trei intrigranți «internaționali» atunci când defăimează (și implicit încearcă să desacralizeze) ceea ce ei, după cum am și văzut, numesc sintagma «țară-mamă»”.

Sub titlul *Trădarea României: Pactul GDS-Snegur*, săptămînalul „Mișcarea”, editat de formațiunea de orientare legionară Mișcarea pentru România, comenta în ultimul său număr din decembrie: „*Valoarea juridică [a studiului] este nulă, dar studiul elaborat de GDS și-a pornit circuitul prin lume, este preluat de toate mediile de informare, citat în analizele dedicate României ca reprezentînd – nu-i așa – poziția intelectualității de la noi din țară față de Basarabia. Pe lângă formațiunile politice neloiale statului român – UDMR – ... opoziția este obligată să tîrască o altă grea piatră de moară. GDS-ul – focarul ideologic și locul de adunare al celor mai silitori discipoli ai Kominternului, reprezentat la vîrf în societatea românească de personaje precum Silviu Brucan”.*

Partidul Național al Reîntregirii a adoptat un comunicat publicat de „Vocea României” la 30 decembrie sub titlul: *Teze kominterniste la GDS* din care spicuiesc: „*PNR ia cunoștință cu indignare de atitudinea contrară intereselor națiunii române, manifestată de Grupul pentru Dialog Social, prin elaborarea și difuzarea așa-zisului studiu... Considerăm acest text de propagandă kominternistă fătîșă o jignire, fără precedent, a Constituției și speranțelor naționale... PNR atrage atenția opiniei publice în privința iresponsabilității gestului GDS. Teoreticienii Centrului de Studii Internaționale al GDS justifică, în materialul recent difuzat, abuzul exercitat asupra României de soviete, instalarea comunismului în România și în teritoriile naționale ocupate după cel de-al doilea război mondial. Solicităm tuturor partidelor spectrului politic românesc actual, tuturor asociațiilor prounioniste să ia poziție față de această tentativă de deturnare a adevărului istoric, menită să livreze o dată România, pe porțiuni, Imperiului Rus, forțelor de presiune politică bolșevică, reactivate de fosta Uniune Sovietică” etc., etc.*

La 24 ianuarie 1995, tot „România liberă” publica articolul Prof. univ. dr. etc. Viorica Moisiuc¹¹ (Universitatea „Ovidius”-Constanța). Profesoara de istorie „desființa” la rîndul ei textul devenit material de bază pentru Comisiile CSCE din regiune, concluzionînd: „*Indiferent de motivele ce i-au călduzit pe Andreescu-Stan-Weber în lucrarea lor, am convingerea că această subproducție a adus și va aduce grave prejudicii morale intereselor românești. De aceea întreb din nou: de ce a fost elaborat și difuzat? Să fie oare atît de mare «Răul din noi»?*”.

La 26 ianuarie, articolul *Din nou despre statutul politic al Basarabiei* semnat de Eugen Celan revenea la tema studiului „*care pe bună dreptate stîrnește oprobiul... emanat din sînul unui grupuscul... Nu trebuie să fii expert în drept internațional... ca să nu te înfiori la constatarea că întregul său eșafodaj al argumentației politice și drept susține de fapt punctul de vedere rusesc și cel al actualilor conducători promoscoviți de la Chișinău, privind chestiunea basarabeană*”.

La 30 ianuarie, Liana Petrescu atacă studiul în „Cotidianul”, sugerînd că face o paralelă cu opiniile ambasadurului Federației Ruse la București, Evegheni Ostrovenko și idei din „Raporturile României cu Republica Moldova”. Se vorbește de repetarea „*mimetică*” a unor teze, de „*adevărate perversități de gîndire*”.

Din punctul de vedere al lui Apostol Stan („O viziune eronată asupra realităților din Republica Moldova”, „Cotidianul”, 1 februarie 1995) „*erorile autorilor constau, printre altele, în faptul că apreciază Republica Moldova drept o țară străină, ca oricare alta de pe meridianele globului*”.

Săptămînalul „Totuși iubirea” din 27.01-2.02.1995 prezenta cuvîntarea lui Ion Iliescu la o serbare organizată de Adrian Păunescu, (președintele tocmai fusese declarat „Omul politic al anului 1994” de poetul de curte al lui Ceaușescu) unde se găsea și următorul pasaj: „*Au fost*

11. Era o obișnuință, a criticilor studiului, să facă paradă de titluri științifice, uitînd epoca în care le obținuseră și implicit conținutul tezelor lor „de excelență”.

aduse în circulație niște idei care au fost trimise de oameni, altminteri inteligenți, cum sînt Gabriel Andreescu și alții de la GDS, care au emis un asemenea document, despre relațiile României cu Moldova, cu idei antiromânești, antinaționale”.

Joi, 13 februarie 1995, „România liberă” a publicat fragmente din discuțiile la masa rotundă organizată de către Solidaritatea Universitară pe marginea studiului, în urma publicării sale în revista „22”. Opiniile participanților (Emil Tocaci, Neagu Djuvara) deveniseră deja mai detașate, iar unele, chiar pozitive.

Studiul a fost discutat și în multe alte contexte, a fost dezbătut la televiziune, cu ocazia altor întâlniri unde eram invitați ca autori. Asupra intervențiilor ce au făcut cariera „Relației României cu Republica Moldova” voi reveni, dar nu și la nenumăratele discursuri isterice care au diabolizat studiul. După ani, ele apar, așa cum unii le-au perceput de la început, manifestările unor oameni care aveau prea puțin în comun cu valorile gândirii critice.

7. Cine critica studiul?

Mi s-a părut și mi se pare în continuare extrem de instructiv, cine erau persoanele din Opoziție, care s-au aflat în fruntea criticilor. Am amintit comunicatul PNTCD și răspunsul pe care l-am primit de la redacția ziarului „Dreptatea”: Radu Vasile și Liviu Petrina. Ultimul apăruse din neant. Liviu Petrina lucrase în MAE, pînă în 1986. Imediat după 1989 se înscriesese, împreună cu fostul său coleg de la MAE, Iftene Pop, în partidul lui Corneliu Coposu. La cîtva timp, fuseseră acuzați ca fiind oameni ai Securității, astfel că președintele PNTCD a fost convins să-i marginalizeze. O vreme nu s-a mai auzit nimic de ei. Făceau, se pare, afaceri. Prin 1992-1993 l-am întîlnit, într-adevăr, pe Petrina, cu ocazia unei „zile naționale”, la o ambasadă. A venit la mine, l-am întrebat cu ce se mai ocupă. „Afaceri”, chiar asta mi-a spus. Îl cunoșteam din CPUN, unde avea dese intervenții. Un om mediocru ale cărui comentarii amuzau sala din Dealul Mitropoliei. Și iată-l pe Petrina, venind peste noapte ca să se ocupe de studiul nostru, împreună cu cine?¹² Radu Vasile. Altă achiziție, într-un partid ai cărui mentori erau Iuliu Maniu și Ion Mihalache.

Nu o să fac declarații, de ce aveam suspiciuni privind-l pe Radu Vasile, de mult timp. Mi se par convingătoare chiar numai manifestările lui din ultimul an. El era liderul țărănist care înaintea alegerilor din 1996 a vorbit insistent de o viitoare coaliție între PDSR și PNTCD. O idee aberantă, fatală politic și capabilă să împiedice victoria din noiembrie. Această formulă făcea parte dintr-o strategie bine pusă la punct, de vreme ce putea fi susținută în cele mai ciudate locuri, de cele mai diferite persoane: de la Ambasadorul Americii, Alfred Moses, la București, pînă

12. În 1997 am primit o scrisoare de la Liviu Petrina, în care susținea: „în MAE am fost suspectat, anchetat, marginalizat pentru atitudinile mele în plan național și creștin”. E oare posibil, refractar, protestatar, și totuși, diplomat de carieră?

la ambasadorul României, la Stockholm. Ceea ce îi ase-măna pe susținători era legătura lor – vizibilă ori ocultă, cumpărată sau câștigată – cu strategii cuplului Ion Iliescu-Adrian Năstase. Radu Vasile a avut constant o poziție anti-UDMR și împotriva tratatelor cu vecinii – iarăși o formulă politică comună cu PDSR. După victoria coaliției din 1996, eroul a forțat nota, prezentându-se pe sine drept viitorul prim-ministru. Peste noapte, a fost numit Victor Ciorbea, Radu Vasile devenind, pe moment, tăcut. Când a fost să revină în dezbateră publică, Radu Vasile a făcut-o iarăși de pe poziții străni, potrivit politicii partidului – vezi declarația privitoare la obligația referirii, în Tratatul de bază cu Ucraina, la Pactul Ribbentrop-Molotov, într-un moment când Adrian Severin și președintele Constantinescu stabiliseră linia tratatului.

Un alt personaj aliat acțiunii de condamnare a studiului, ca regizor însă, nu ca actor, a fost Anton Uncu. S-a manifestat, constant, împotriva compromisurilor necesare pentru încheierea tratatelor cu vecinii. Antimaghiar. (Se putea altfel?) Dar cea mai spectaculoasă și semnificativă intervenție a sa a constituit-o propunerea – făcută pe prima pagină a „României libere”, când se apropiau alegerile din 1996 – ca CDR să-și aleagă, drept candidat la președinție, pe Adrian Năstase.

Cum avea să scrie el, care oricum, ca redactor-șef adjunct al „României libere”, trebuia să afișeze un discurs pro-democratic, după victoria Opoziției din noiembrie 1996? Mi-am pus cu reală curiozitate întrebarea și i-am urmărit textele cu oarecare atenție. Desigur, comentarii negative la evoluția pozitivă a relațiilor cu Ungaria, apoi față de termenii compromisului din Tratatul cu Ucraina. Când a venit vremea, Anton Uncu a sugerat, insistent, că a sosit timpul ca actualul guvern și actuala coaliție să fie scoase de pe scenă. În 3 iunie 1997, când, imediat după Sintra, se profila un insucces al României la cererea ei de intrare în primul val NATO, Anton Uncu scria: *„cetățeanul român este îndreptățit să întrebe guvernul României în ce fel au evoluat șansele pe care le avem, asumându-și în numele său sacrificii dureroase, plătind prețul aderării, dar fără a obține aderarea. Cred că această eventualitate va crea o criză politică majoră, mai ales că mulți sînt înclinați să spună că noi, românii, facem carieră*

europenească mai ales prin felul în care perseverăm în greșeala de a cumpăra blana ursului din pădure". Aceeași schemă, și în editorialul lui Anton Uncu de miercuri, 25 iunie 1997: „Mă îndoiesc sincer că dezamăgirea populației României, după refuzul american, va menține la același nivel (70%) azeziunea românilor la ideea aderării la o organizație internațională care ne respinge cu brutalitate... și o dată cu asta va dispărea și inhibiția critică a cetățeanului față de sacrificiile făcute. După Madrid, electoratul român va avea de pus întrebări”. Exemplele ar putea continua.

*

Dintre numele enumerate în capitolul anterior voi mai aminti doar pe Gheorghe Săvuică și pe Aurel Preda (MAE). Gheorghe Săvuică era cumnat al Elenei Ceaușescu. Amuzant, să-l vezi în sala GDS-ului, arătându-se îngrijorat pentru interesele României. Un ton sigur pe el, primitiv, agresiv, așa cum îi stă bine unui om din „familie”. Săvuică a dispărut curînd, după întîlnirea noastră, de la secția Moldova..., plecînd, se pare, la post, undeva în străinătate. Activ a rămas Aurel Preda. Domnul Preda fusese scos pe vremea lui Ceaușescu din MAE, după cîte am înțeles, ca unul față de care existau suspiciuni. Sentimente pro-rusești. A devenit apoi jurist la Ministerul Apelor, unde aterizase Ion Iliescu. După 1990 a revenit în diplomatie, ajungînd chiar Șeful direcției tratate internaționale. Sub șefia sa România a denunțat, în 1996, protocolul din 1948, privind Insula Șerpilor și tratatul din 1961, cu URSS, care consfințea frontierele cu Uniunea Sovietică.

Aurel Preda a fost extrem de prezent în presă, începînd cu momentul întîlnirii de la GDS. Faptul că un diplomat al MAE aborda sistematic, în ziare ori pe ecrane, chestiuni de relații internaționale putea să țină de o anumită solicitare pe linie de minister. Dar Aurel Preda a fost prezent în presă cu aceleași teze mai tîrziu, cînd politica MAE s-a schimbat cu 180 de grade. Teribil de ciudat era faptul că un diplomat al MAE se referea, în 1997, la cei doi șefi de stat de care depind destinele lumii, Bill Clinton și Boris Elțin, folosind termeni incalificabili (ironizînd genunchiul accidentat al președintelui american și tentația pentru băutura a președintelui rus).

*

Trebuie notat că studiul a fost aspru criticat și de către oameni de cea mai bună calitate. Într-un articol intitulat *România și Moldova în context european*, publicat în revista „22” (nr. 19/1995), Alexandru Zub s-a referit, la un moment dat, la „Relațiile României cu Republica Moldova” spunând: „*Studiul a contrariat și a produs reacții drastice, fiindcă este plin de sofisme menite a fi exploatare de politica imperială a Moscovei*”. Am avut la scurt timp după aceea o discuție cu distinsul istoric de la Iași, pe care-l urmărisem întotdeauna cu multă simpatie. Pentru termenul „menit”, Dl Zub și-a cerut scuze, iar în privința „sofismelor”, a acceptat chiar că punctele avute de dînsul în vedere – pactul Ribbentrop-Molotov și statutul celor ce se declară români într-o societate auto-intitulată „moldovenească” – sînt tratate adecvat în *paradigma dreptului internațional*. Rămînea însă insatisfacția domniei sale, față de un studiu ce nu acoperea întreaga problematică istorică a subiectului.

Am fost „sentimental” nepregătit față de critica unei persoane cum era Alexandru Zub. Voi mai aminti mai departe și observațiile liderilor Alianței Civice, ai Solidarității Universitare, ai GDS. Cum să nu regret pasionalitatea unor oameni cu care am fost ani de zile pe aceeași baricadă și de a căror bună credință eram și am rămas convins? Cele mai problematice rămîneau declarațiile persoanelor implicate în activitatea politică – iar oamenii Alianței ori ai Solidarității Universitare erau *implicați*. Acestea puteau afecta direct – negativ, din necunoaștere de cauză –, evoluția societății românești, la rîndul ei dependentă într-o măsură considerabilă de raporturile internaționale stabilite de România.

Astăzi, aș fi probabil mai ferm și mai liniștit în legătură cu psihologia apropiaților. „Cum sînt ei” reprezintă o chestiune privată, „politica lor” aparține dimensiunii publice. Iar „public”, înseamnă destinul a milioane de oameni.

8. Cariera unui studiu

Acesta este un studiu academic, nu avem de ce să intrăm în polemică, mi-au spus Renate și Valentin, când au apărut atacurile împotriva noastră.

Eu nu puteam gândi așa. Nu aveam de ce să ne ocupăm de aberațiile Mișcării pentru România, ale lui Dumitrașcu sau Vadim Tudor. Însă aproape toată Opoziția avusese reacții vehemente și compromițătoare. Rostul înființării Centrului și al muncii care a urmat era de a face bine. Societatea românească trebuia să iasă odată din condiția asta, de semiorbire, care îi determină pe alții să o privească de sus. (Teritorii străbune, drepturi istorice..., noțiuni apuse, utilizate cu o îngrozitoare tentă de demagogie-kitsch.) Era nevoie de o *alternativă politică* – care nu putea fi decît ceea ce îți oferea „piața” – iar aceasta, să ajungă la obiective raționale... Centrul de Studii Internaționale fusese gândit și pentru a servi ideile Opoziției, chemate să scoată țara din mâinile unei clii catastrofale. Și iată reacțiile! Daunele mi se păreau incalculabile. Nu numai că stilul acesta isteric, al declarațiilor împotriva studiului, discreditau Opoziția. Dar puteau crea un curent ireversibil. Gravă era implicarea „României libere”, cu certă influență între cititorii Opoziției, *dar și asupra concepțiilor liderilor Opoziției* – încă în formare.

*

Am făcut ce depindea de mine, ca să reduc „pierderile”. Mi se părea important să clarific poziția PNȚCD¹³. Îi

13. Auzeam, deseori, cu ocazia unor evenimente diplomatice, pedeseriști și peuneriști, funcționari ai MAE român, oameni care se aflau la originea celor mai vulgare manipulări naționaliste, cum comentau, rînjind, caracterul „prăfuit”, „nostalgic”, „naționalist”, „revizionist”, „antimodern” al partidelor istorice. De ce liderii lor nu erau conștienți de asta, iată un lucru pe care aș fi dorit să-l înțeleg.

dădusem, imediat după comunicatul partidului, un prim semnal lui Corneliu Coposu. Ne-am întâlnit curînd la GDS, cu ocazia, dacă nu mă înșel, a lansării unei cărți. Am schimbat cîteva cuvinte... I-am transmis că declarația PNȚCD a creat o impresie lamentabilă în lumea pentru care eticheta de „partid revizionist” este cea mai proastă dintre etichetele posibile¹⁴. Citise studiul, erau unele lucruri de spus, dar i se păruse rațional. Nu era de acord cu comunicatul partidului. Va avea o discuție la nivel de conducere, mi-a spus el, pentru a-l dezavua.

Acest lucru nu s-a întîmplat. După alegerile din 1996, Emil Constantinescu (pînă a ajunge președinte, membru al PNȚCD), Victor Ciorbea (tot membru PNȚCD), Ion Diaconescu, președintele partidului, au urmat o strategie rezonabilă în materie de politică externă și relații cu vecinii, fără ca partidul să fi revenit asupra aceluși comunicat lamentabil al său. Oamenii politici nu se împiedică prea mult de declarațiile lor. Este și acesta un element de reținut, cînd evaluăm factorii ce contează în politica națională.

*

Tot o prioritate a fost publicarea unei replici în „România liberă”, cotidianul care a lansat punerea la zid publică și a oferit paginile sale, săptămîni la șir, diferiților acuzaatori. Replica a apărut de abia după discuții aprinse cu Petre Mihai Băcanu și însoțită de o punere la punct al unui alt Prof. Doc. docent (etc.), Gherman.

În articol am explicat cititorilor mai curînd sentimentali ai „României libere” ce a motivat elaborarea acestui studiu care a generat critici din partea unor oameni și grupuri atît de diferite. Cum arăta contextul internațional în care a apărut studiul? Cum gîndeam noi, autorii, problema unirii României cu teritoriile încorporate la finele celui de-al doilea război mondial de către Uniunea

14. Aveam în minte, printre altele, momentul cînd un înalt funcționar al Consiliului Europei a primit studiul despre „Relațiile României cu Republica Moldova”, de care se interesa. Aflînd că acesta fusese deja contestat de unele forțe politice, a comentat prompt: „*Bănuiesc de cine. De PNȚCD*”.

Sovietică? În sfârșit, care era valabilitatea contestațiilor politico-juridice ale criticilor noștri?

În textul din „România liberă” m-am referit la câteva elemente care se adăugau studiului „Relațiile României cu Republica Moldova”. Spre exemplu, am explicat, pe linia unor comentatori, încercarea Moscovei de a-și spori influența în regiune. La cazul Transnistriei și a prezenței Armatei a XIV-a, ca expresie a voinței de dominație a Federației Ruse. La comportamentul autorităților de la Chișinău și la jocurile lor politice. În studiu, toate acestea nu se găseau decât sub forma eufemismului: „*Fără îndoială, o presiune din afara celor două state explică în parte schimbarea opțiunilor și limbajului Guvernului de la Chișinău*”.

O amendare – vizibilă cel puțin pentru colegii mei cu care elaborasem studiul – părea și comentariul la chestiunea Unirii României cu Republica Moldova. Era limpede, mai întâi, Unirea nu corespundea tendințelor actuale din societatea moldoveană. Și nici din societatea românească. Mai mult decât atât, era nevoie de o schimbare de perspectivă asupra temei, în sensul pe care l-aș susține și acum: (1) faptul că locuitorii vechii Basarabii se află sau nu sub jurisdicția statului român este mai puțin relevant decât libertatea și prosperitatea lor; (2) dinamica regională esențială constă în procesul de integrare europeană, nu în desăvârșirea unor state naționale. Pe de altă parte, la fel de firească este și întrebarea: trebuie oare privită cu suspiciune *în principiu* o eventuală tendință de reunificare a României și Republicii Moldova?

Din punctul meu de vedere, studiul expediase tema fără precauții. În definitiv, o astfel de tendință ar corespunde unei evoluții de tip occidental a Moldovei. Dacă ochii locuitorilor de peste Prut se vor îndrepa spre Vest, atunci se vor îndrepta și la propriu și la figurat. Dorința, dacă ar exista, ca teritoriile ocupate de sovietici în 1940, cu preponderență etnică românească, să se integreze, în timp, într-un spațiu spiritual comun nu este în nici un caz lipsită de legitimitate. (Sau, cum observa mai târziu un comentator: nu există o opoziție între dorința locuitorilor Republicii Moldova de a evolua spre bunăstare și demo-

cratie și dorința de a se uni cu România.) Numai că trebuie respectate regulile: asumarea tratatelor internaționale, a granițelor etc. Schimbarea frontierelor între state se poate face prin voința comună a părților – iată un principiu ce poate liniști orice imaginație. Vrem să realizăm unirea cu Republica Moldova? Trebuie create în România bunăstare, civilizație, condiții în măsură să stimuleze interesele economice, politice și culturale ale vecinilor de peste Prut, în sensul unirii. Mă întreb însă: putem vedea funcționând un astfel de scenariu, înainte de 20 de ani?

*

Pe vremea acelei grabe de a salva principiile, nu realizam încă rolul stimulatив pentru mentalitatea publică – rol de *catarsis* – al acuzelor aduse studiului nostru, acestea pârîndu-mi-se totalmente contraproductive. Criticile care apăreau în presa cea mai diversă (aducînd, paradoxal, pe aceeași platformă, „România liberă” și „România Mare”) erau urmărite de sute de mii de oameni. Aceștia nu cunoșteau studiul. Era necesar accesul de public la textul propriu-zis. Am luat legătura la Paris cu Mihnea Berindei. Cu mintea lui provocatoare, mă așteptam să sprijine acest tip de cercetări. Și într-adevăr, Mihnea Berindei s-a oferit, ca și altădată, să caute un sprijin financiar pentru apariția materialului. A reușit.

Studiul a apărut în revista „22”, la 25 ianuarie 1995, sub titlul *Un studiu controversat* – supliment: *Raporturile României cu Republica Moldova*, împreună cu o mulțime de opinii care dădeau o nouă anvergură debaterii. Un merit în apariția suplimentului l-au avut Gabriela Adameșteanu și Rodica Palade, din partea revistei. Nu numai că au pregătit manuscrisul, dar au contactat, metodic, oameni de cultură și oameni politici ale căror opinii erau, desigur, semnificative. Un gest profesional, pentru că nici Gabriela, nici Rodica nu erau susținătoare ale acestui text, cel puțin hazardat, din punctul lor de vedere¹⁵.

15. Revista a mai prilejuit o analiză critică a studiului, aparținînd lui Vitalie Ciobanu. Valentin Stan i-a răspuns cu o replică, publicată în același număr.

Dintre politicieni, au răspuns întrebărilor revistei Emil Constantinescu, Petre Roman, Dinu Patriciu, Vasile Popovici. Mihnea Berindei, Vladimir Tismăneanu, Ernst Lentham și Ladis K.D. Kristof sînt de trecut, desigur, la categoria specialiștilor în chestiuni românești și politologie. Matei Călinescu era prezent cu cîteva rînduri. Ministerul Afacerilor Externe a răspuns prin vocea lui Ioan Maxim „cu *asentimentul domnului ministru Meleşcanu*”, iar prietenul lui Valentin, Mihai Dobre, a făcut un text privind situația țărilor baltice. Dintre intervențiile semnificative mai amintesc pe cea a lui Ion Bruckner, semnînd pentru Solidaritatea Universitară.

Captivantă citirea retrospectivă a pozițiilor unor oameni politici care au avut, ulterior, o evoluție cel puțin surprinzătoare. Iată-l pe Emil Constantinescu, cum îl știu îndeobște: pe linia de mijloc („*Problema Basarabiei*, spunea el, *este o problemă deopotrivă «de cuget și simțire» și de aceea nu poate fi abordată dintr-o singură perspectivă*”), puțin patetic („*redescoperirea și reafirmarea identității românești a Basarabiei este, pentru ținuturile de dincolo de Prut, echivalentul exact al revoluției din decembrie '89*”), suficient de rațional („*e evident că limbajul și problematica diplomației, în sensul aproape tehnic al cuvîntului, au a ține seamă de observațiile critice pe care le formulează textul lui...*”). În sfîrșit, Emil Constantinescu făcea o distincție interesantă. Românii din Basarabia nu ar reprezenta o minoritate etnică ci „*o minoritate politică, a cărei evoluție nu poate fi înghețată la datele unui fals plebiscit*”.

Și Petre Roman concede că „*argumentația studiului are meritul ei din punct de vedere strict tehnic, diplomatic*”. Susținea însă relevanța Pactului Ribbentrop-Molotov, deplîngea momentul pierdut în iunie 1991 (acordul de integrare care fusese semnat cu Guvernul de la Chișinău fiind „*foarte vast și el pune bazele tocmai ale integrării economice, sociale, culturale*”), privea de sus ideea unei „*minorități române*” în Republica Moldova. Afirma în același timp necesitatea recunoașterii Republicii Moldova ca stat de sine stătător.

Dinu Patriciu, deși pleca de la ideea unei abordări mai puțin sentimentale, contesta, punct cu punct – desigur,

decent – tezele studiului. Nega chiar necesitatea respectării frontierelor, ca un comportament semnificativ pentru procesul de integrare al României.

Dintre toți oamenii politici solicitați să răspundă pentru suplimentul „22”, Vasile Popovici, pe atunci deputat PAC, a fost cel mai radical. *„Documentul lansat de Centrul pentru Studii Internaționale... a dovedit încă o dată, dacă mai era nevoie, că avem o clasă politică încă nepregătită pentru o discuție rațională”*. A apreciat în totalitate argumentația, a reiterat-o..., a simțit și nevoia unor amendamente. La capitolul „omisiuni” a trecut, astfel, neanalizarea (totuși!) a problematicii unei eventuale reunificări, problema esențială a Armatei a XIV-a, și chiar problema unei „naționalități moldovenești”. Finalul: *„Una peste alta, studiul... este însă cel dintâi început serios pentru o discuție calmă a lucrurilor”*.

Răspunsurile specialiștilor s-au dovedit, așa cum era de așteptat, mai previzibile și, în același timp, mai interesante prin adaosul pe care-l aduceau dezbaterii. Mihnea Berindei și-a dezvoltat argumentația pe marginea studiului considerînd relevantă – așa cum și era – comparația situației Republicii Moldova cu Țările Baltice. Afirma că *„studiul... este binevenit și apreciat la justa lui valoare de cercurile politice franceze”*. Pentru mine era important comentariul său în privința problemei „minorității românești” din Republica Moldova, pentru că Mihnea era singurul interesat, care avea la îndemînă instrumentele și curajul de a declara exact ce gîndea: *„Drept să spun, la o primă lectură a studiului în discuție, diferențierea propusă de autori între «moldoveni» și «minoritari români» mi s-a părut cel puțin «bizantină». Însă la o a doua lectură, această abordare îmi apare realistă și logică. Ea constituie singurul cadru legal, posibil, de intervenție imediată în favoarea identității naționale a celor ce se consideră, înaintea de orice, drept români”*.

Vladimir Tismăneanu a susținut la rîndul său legitimitatea unei *„tentative curajoase de a depăși crispările, inhibițiile și retorica narcisistă în discursul politic românesc”*. Observația pe care o adăuga Vladimir Tismăneanu la dezbateri avea în vedere Pactul sovieto-german.

Semnificația acestuia a fost atît de copleșitoare, nota el, încît invalidarea juridică a unui asemenea act nu înseamnă și epuizarea consecințelor sale simbolice, ideologice și emoționale.

Probabil, puțini cunosc numele americanului Ernest Latham Jr., istoric și romanist, un excelent traducător, un cunoscător în profunzime al țării. Impresiona stilul răspunsului său întrucît, dincolo de opinii, purta „un sunet” care spune multe despre gradul de apropiere de „mentalul” românesc la care pot ajunge cercetătorii străini.

Importantă, în textul Dr. Ernest Latham Jr., era analiza alienării majorității vorbitorilor de limbă română din Basarabia. În afară de efortul uriaș al Rusiei, în secolul XIX, de a anihila cultura română, de acțiunea la fel de puternică a sovieticilor de a fabrica, în secolul XX, naționalitatea moldovenească, ceva incumbă și României: *„Administrația română din Basarabia interbelică a lăsat mult de dorit. Prea multe din autoritățile trimise de la București aveau o atitudine de corupție ori de superioritate. Frontiera ostilă cu Uniunea Sovietică a făcut necesară prezența masivă a armatei și poate că nu întotdeauna militarii sînt cei mai buni reprezentanți ai unei culturi. Apoi, știrile de la București, după 1989 nu au fost nici ele prea îmbietoare...”*

Ladis K.D. Kristof, de la Departamentul de Științe Politice Portland State University, merge și mai în adîncime. Observațiile lui mi se par atît de utile pentru eliminarea preconcepțiilor noastre, încît trebuie citat pe larg, în beneficiul celor interesați de problema Basarabiei: *„... perioada crucială a experiențelor istorice și a diferențierii percepțiilor istorice... începe o dată cu primul război mondial. Faptul că Guvernul român, sprijinit de marea parte a opiniei publice, s-a decis să rupă, în 1914, alianța cu Puterile Centrale, care au promis că, în caz de victorie, vor deschide calea reîntregirii Basarabiei, a fost un indiciu clar pentru basarabeni că, în ochii patriei-mumă, ei erau copiii cel mai puțin prețuiți”; „În 1944, basarabeni au avut din nou sentimentul că au fost schimbați, de data asta pentru doar jumătate din Transilvania. Este adevărat, în acel moment România nu avea defel*

posibilitatea de a alege și de a negocia cu Stalin. Cu toate acestea, mulți basarabeni au simțit un jungghi în inimă față de manifestările de mare bucurie de pe străzile Bucureștiului, când a fost eliberat Clujul. Ei știau că atît Chișinăul lor, cît și probabilitatea de a fi predați de către ai lor (Guvernul român) pentru a fi deportați în sălbăticia Siberiei erau prețul plătit pentru ca orașul Cluj să rămîna românesc”; „Din perspectivă românească, se pare că singurul fapt care practic merită să fie evidențiat este acela că Sfatul Țării a votat unirea Basarabiei cu România. Însă din punctul de vedere al Basarabiei, povestea este puțin mai complicată. Încă din 1917, cînd Rusia era influențată de democrație și socialism și era condusă de un guvern provizoriu, basarabeni erau înclinați spre un statut autonom în cadrul unei Rusii noi. România regalistă reprezenta o alternativă mai puțin atractivă pentru ei”. Din păcate, trebuie să aleg un penultim citat: „Funcționăria rusă care administra Basarabia era departe de a fi un model de administrație luminată și incoruptibilă și insista asupra vorbirii și scrierii doar în limba rusă. Dar cunoașterea limbii române, vorbită de majoritatea populației rurale, era singurul avantaj pe care îl avea noua birocrație [de după 1918]. În rest, ei erau îndeobște mai corupți și, deseori, mai puțin educați. Mai mult, ei erau străini și plini de dispreț față de oamenii și obiceiurile locului. Numirea în Basarabia era considerată de români drept un fel de surghiunire într-o țară străină. În mare parte, dar totuși nu de regulă, drojdia din butoiul birocratic era trimisă în Basarabia. Ei aveau tendința de a se purta precum cuceritorii și aventurierii, hotărîți să se îmbogățescă repede și să se întoarcă acasă”. Concluzia politologului american: „De ce nu ar putea Moldova și România să repete cel puțin genul de relație stabilit între Austria și Germania?”.

Am întrebat ulterior, cîțiva istorici, dacă evaluările lui Ladis K.D. Kristof *chiar* se pot susține. Mi s-a spus că, posibil, au fost omise alte lucruri semnificative, din punct de vedere istoric. Dar, în sine, tot ceea ce Ladis K.D. Kristof susținea era adevărat. Iată de ce apariția suplimentului „22” poate fi considerată un eveniment, pentru cei cu adevărat interesați de problema relațiilor dintre

România și Republica Moldova. Suplimentul, care însemna și prima publicare a studiului „Relațiile României cu Republica Moldova” completa materialul Centrului de Studii Internaționale, venea cu interpretări, „acoperea” dezbateră într-un mod pe care nici-o altă formulă nu o putea realiza.

Ministerul Afacerilor Externe era prezent cu un răspuns al directorului Ioan Maxim. Așa cum am spus anterior, acesta avea „*asentimentul domnului ministru Meleșcanu*”. Din mulțimea de fraze cu caracter protocolar – de așteptat – săreau în ochi altele, spunând în stilul specific lucruri complicate. Astfel, se exprima Dr. Ioan Maxim, „*studiul constituie... una dintre numeroasele dovezi de necontestat ale libertății de expresie... care s-a instalat definitiv și temeinic atît în presa scrisă și vorbită, cît și în activitatea academică din România post-revoluționară*”. Cu greu poți descoperi o formulare mai clară pentru nostalgia celor care, în MAE, au regretat imposibilitatea de a mai controla ideile ce nu le convin ori, măcar, de a-i aduce pe autorii studiului în fața unei instanțe de judecată. Apoi, Ioan Maxim, vorbind de această dată ca director al Institutului de Relații Internaționale, nota „*cîteva puncte de vedere exprimate în studiul în cauză și care sînt de natură să aducă prejudicii intereselor fundamentale ale României*”. Care? Ideea că Pactul Ribbentrop-Molotov nu mai are semnificație, tezele privind limba „moldovenească” și poporul „moldovenesc”, ignorarea *cu bună-știință* a largului consens al forțelor politice din țară privind modul de abordare al relațiilor cu Republica Moldova (aici MAE plasa responsabilitatea în curtea partidelor de Opoziție ori extremiste).

Un motiv în plus ca să realizezi că numai un șoc mai putea trezi Ministerul Afacerilor Externe român din politica sa falimentară! Mă gîndesc acum, retrospectiv, dacă nu cumva nu ar fi fost bine să fi elaborat un material asemănător privind relațiile cu Ungaria. Următoarele două studii, publicate în 1995, „Naționalism și securitate europeană: integrarea euro-atlantică a României” și „Naționalism și stabilitatea statului de drept în România” includeau, în mare măsură, dosarul relației cu Ungaria. Dar nota lor accentuat academică și direcționarea spre

politica internă nu le-a permis să devină „o forță”, să preseze asupra realităților. Un text analog ar fi împiedicat MAE, poate, să ia mai multe decizii catastrofale, printre care concertarea secretă cu Slovacia asupra unei politici îndreptate împotriva minorității maghiare din cele două state. Asupra acestui subiect, voi reveni.

Am lăsat pentru sfârșit textul semnat de Prof. Dr. Ion Bruckner, în numele Solidarității Universitare, căreia îi era atunci președinte. Îl cunoscusem pe domnul Bruckner ca membru vechi al Solidarității, îl apreciam, speram că ne leagă idealuri comune. Declarația – pentru că o declarație era de fapt – avea o duritate pe care nu o găsisem decît la pușini alți „critici”¹⁶. Solidaritatea Universitară nu putea trece cu vederea „erorile, cu consecințe grave, și nici flagranta lui inoportunitate”. Temerea că textul „pune opinia publică democratică în neplăcuta postură de a putea fi demascată drept antinațională de către demagogia guvernamentală și extremistă” era, într-adevăr, cel puțin pe jumătate, întemeiată.

Concluzia: „Credem că efectele negative ale acestui text nu pot fi îndepărtate decît prin adoptarea unei poziții clare și explicite a întregii opinii democratice cu privire la acest complex de probleme, atît din punct de vedere teoretic, cît și din cel al unor acțiuni de perspectivă pentru pregătirea actului Unirii”.

Amintiri ambigue am avut și la Alianța Civică. A existat la un moment dat o puternică presiune, a unora dintre membrii simpli ai Alianței ori a colegilor din Consiliul de conducere, pentru o condamnare a studiului „Relațiile României cu Republica Moldova”. Aceasta însemna nu numai o luare de poziție într-o temă de care Alianța era legată¹⁷, dar și delimitarea Alianței de persoana mea (eu fiind încă, pe atunci, vicepreședinte). Am avut o discuție

16. Cred, aceasta se întîmpla tocmai pentru că autorii declarației erau sinceri.

17. Alianța Civică administrase ajutoare pentru Basarabia și avea legături foarte calde cu Frontul Popular. Președintele de atunci al acestuia, Iurie Roșca, a fost prezent de cîteva ori la acțiuni ale AC.

mai lungă pe marginea studiului. Cu excepții notabile¹⁸, colegii mei au fost nefavorabili. Trăiam în paradigme diferite. Ceea ce mă șoca nu era atât viziunea necritică, cât lipsa lor de interes pentru argumente. Cum să construiești o lume – așa cum asumau toate declarațiile Alianței – dacă nu o testezi la exercițiul raționalității? Întîlnirea dedicată studiului a fost mai mult o suită de pseudo-întrebări și, apoi, una de pseudo-explicații¹⁹.

Dar colegii mei au refuzat să se desolidarizeze. Aveau, desigur, altă calitate umană.

*

Și, de fapt, cariera studiului de abia începuse²⁰. Am amintit folosirea sa ca material de bază de către misiunile CSCE din zonă. O prezență relevantă a avut-o și pe scena politică a Moldovei. Textul a fost reprodus integral și repede – la sfîrșitul lunii noiembrie 1996 – în oficiosul din Chișinău, „Moldova suverană”²¹. Mi s-a vorbit despre invocarea frecventă a studiului în cabinetele lui Snegur

18. I-aș aminti aici pe Dorana Coșoveanu, pe Valerian Stan sau pe Rodrig Niculescu, fața liberală și curajoasă a conducerii Alianței.

19. Atunci am avut prima dată intenția să ies din Alianța Civică.

20. Deseori, dezbaterea studiului cu interlocutorii se bloca de la început. Fie aceștia erau demagogi care-și făcuseră o meserie din tema Moldovei, fie nu aveau instrumentele necesare să înțeleagă cum funcționează o paradigmă rațională. Proporțiile unei categorii ori ale alteia variaau de la caz la caz. Valerian Stan și cu mine am avut o întîlnire cu membrii Asociației Pro Basarabia și Bucovina. Gazdele, extrem de diferite. Unii erau basarabeni, așa încît a le cere să lase la o parte visul Unirii era un fel de a spune să renunțe la identitate. Oricum, ei rămîneau cei mai disponibili. Au întreat, la sfîrșit: dar nu se poate face un studiu care să caute cum se poate totuși realiza Unirea? Cei tot timpul agitați și vehemenți la întîlnirea respectivă erau cîteva personaje legate de Partidul România Mare. Tipi hrăniți bine și cu ochi atenți care nu aveau nimic de-a face cu idealuri nobile ori visuri mărețe. Ulterior, Asociația Pro Basarabia și Bucovina a publicat o declarație de protest față de studiu. Pe unii autori îi contestam, pe alții îi înțelegeam.

21. În schimb „Mesagerul”, săptămînalul Congresului Uniunii Democratice din Moldova, prounionist, sugera cu sarcasm că studiu nu putea fi conceput decît în oficiile de la Chișinău ale partidului de guvernămînt.

sau Sangheli, cu ocazia vizitelor unor delegații românești. Desigur, autoritățile de la Chișinău au folosit lucrarea pentru a-și apăra pozițiile față de București. Dar, care București? Linia pe care mergeau oficialii români, adică negarea implicită a suveranității Republicii Moldova, nu putea să ducă decît la o înfundătură afectînd interesele României. Pentru ca relațiile dintre cele două state să o ia pe calea cea bună era obligatoriu ca raporturile lor să devină limpezi. Dacă materialul a fost folosit de guvernul Sangheli pentru a clarifica aceste raporturi, cu atît mai bine.

*

Unul dintre efectele cele mai importante ale lansării studiului – dacă nu cel mai important – a fost schimbarea limbajului în discursul ministrului de Externe, Teodor Meleşcanu și în cel al președintelui Ion Iliescu. În cadrul Centrului de Studii Internaționale noi am monitorizat ziarele și, cît s-a putut, presa electronică. Niciodată cei doi oameni care reprezintă România în relațiile internaționale nu au mai făcut afirmații care să poată fi imediat acuzate (speculate) – în termenii descriși de studiu. Doar atît și studiul tot ar fi fost binevenit. Ne-a răsplătit însă pentru presiunea noastră implicită asupra autorităților românești, în toamna lui 1995, Serviciul Român de Informații. SRI a prezentat în fața Parlamentului României, la 23 noiembrie 1995, Raportul său referitor la îndeplinirea atribuțiilor ce revin, potrivit legii, Serviciului Român de Informații, pentru realizarea siguranței naționale – perioada 1994-1995. Pentru prima dată se făceau, în raport, referiri la problemele de politică externă ale României, indicîndu-se „problemele raporturilor României cu Republica Moldova, Ungaria și R.F. Iugoslavia”²³. Erau numite „acțiuni de influențare și dezinformare” „lansarea, (...) diferitelor teze și idei menite să favorizeze însușirea

22. Traian Chebeleu ne-a trimis o scrisoare în care critica studiul pe linia evocată mai sus, a Ministerului de Externe.

23. Despre politica față de Iugoslavia scrisesem în revista „22”, cu caracter critic față de acțiuni diplomatice precum vizita patriarhului Teoctist la Pale, capitala unei republici nerecunoscute de ONU. Astfel de observații se mai făcuseră în conferințele de presă ale Centrului de către Valentin.

lor de către factori decizionali în domeniile politic, economic și militar-strategic” și „determinarea adoptării anumitor atitudini și poziții, la nivel de stat, în raporturile cu alte țări”. Pentru precizare, Raportul SRI indica: „În acest sens, sînt relevante îndeosebi presiunile exercitate, din mai multe direcții, prin care s-a avut și continuă să se aibă în vedere: determinarea conducerii țării să renunțe la exigențele privind stipularea unor prevederi în acorduri ori tratate bilaterale; (...) descurajarea unora dintre tendințele ce pot concura la normalizarea relațiilor cu Republica Moldova”²⁴.

*

Sub titlul *Straining Family Relations*, Dan Ionescu, cercetător la Open Media Research Institute a făcut o largă prezentare dezbaterii din jurul studiului „Relațiile României cu Republica Moldova”, în bi-lunarul de limbă engleză „Transition”²⁵. Aceasta constituia o largă publicitate, lunarul fiind de uz curent pentru mai toți ziariștii străini și pentru unii cercetători interesați de Europa Centrală și de Est. Lucrarea a mai fost folosită, ca studiu de caz, în seminarii, la mai mult de doi ani de la apariție. Dar hopul politic fusese trecut. Din a doua jumătate a anului 1995 nu știu vreo altă declarație oficială românească care să mai fi pus în discuție caracterul suveran al Moldovei. Programul de guvernămînt al noii coaliții majoritare care a cîștigat alegerile în 1996 o spunea limpede: „Relațiile cu celălalt stat românesc din Est, Republica Moldova, reprezintă o realitate care trebuie tratată pe temeiul fraternității și al respectului reciproc”. Referirea la Pactul Ribbentrop-Molotov, introdusă inițial de negociatorii români în proiectul de tratat cu Ucraina,

24. Puțin probabil ca SRI să fi avut în minte alt exemplu. Dar a face din opiniile și elaborările științifice un subiect al activității SRI viola libertatea de opinie și expresie. Mai mult, prin interpretările și evaluările pe care le propunea, SRI apărea ca făuritor al politicii externe românești (Gabriel Andreescu, *Raportul SRI*, în „Revista Română de Drepturile Omului”, nr. 11, 1996, pp. 21-30).

25. Dan Ionescu, *Straining Family Relations*, în „Transition” nr. 7 din 12 mai 1995, pp. 6-9.

a dispărut din textul final. Este puțin probabil să o vedem în tratatul cu Republica Moldova și cu atât mai puțin în cel cu Federația Rusă.

Tema idealului național nu s-a epuizat, desigur, și vedem, este în continuare prezentă – deși incomparabil în mai mică măsură – tema Unirii. Argumentele studiului „Relațiile României cu Republica Moldova” mai pot fi aduse în discuție și acum. Dar astăzi avem deja o separare între dimensiunea politică și cea culturală a temei. Între cele două dimensiuni nu există o distincție oarecare. Este falia care separă drepturile de obligații. Distincția aceasta este o componentă esențială a culturii oricărui om politic.

9. Ruperea de GDS

Studiul „Relațiile României cu Republica Moldova” trezise o adevărată frenezie publică. Oameni cu cele mai diverse profesii și interese se grăbeau să pună studiul la zid ori – mult mai rar – să-i ofere simpatie. Această frenezie nu a ocolit nici Grupul pentru Dialog Social, sub egida căruia apăruse Centrul de Studii Internaționale. Doi dintre colegii de la Grup se arătaseră scandalizați în texte făcute publice. Unul era Radu Filipescu, devenit președintele Consiliului de Administrație al GDS. Celălalt, Victor Bârsan. Radu Filipescu scrisese un text pentru suplimentul „22”. Victor Bârsan a publicat un articol în „Expres”, sub un titlu care spunea tot: *La GDS gîndesc unii ca la KGB?*

În cazul lui Victor Bârsan, discreditarea lucrării noastre și a autorilor părea aproape o bătălie personală. El distribuise replica la studiu mai înainte ca aceasta să apară în „Expres” și a fost prezent mai peste tot unde studiul urma să fie incriminat. A venit la întâlnirea din 6 decembrie cu declarații de genul: *„pentru a susține teze contrare drepturilor poporului român, autorii au recurs la concepte care sînt creația stalinismului, pe care nici țarismul nu le-a folosit, ca acelea de etnie și limbă «moldoveană»”*.

Materialul lui Victor Bârsan introducea cîteva remarci utile. Astfel, el notase rolul Moscovei în încurajarea separatismului găgăuz și transnistrean; propaganda anti-românească din Republica Moldova – unde termenul „român” a însemnat, vreme de 50 de ani, a fi fascist; faptul că un pact nu poate fi valabil pentru terțe țări. Se ridica însă întrebarea dacă are sens să condamni studiul „Relațiile României cu Republica Moldova” pentru că nu dezvoltase ce nu-și propusese. Documentul urmărise liniștirea raporturilor dintre cele două țări prin conformarea lor la standardele internaționale în materie; așezarea problemei Basarabiei în contextul obiectivului esențial al politicii externe românești, care nu putea fi, din punctul nostru de vedere, decît integrarea în structurile europene și euro-atlantice.

În plus însă, articolul lui Bârsan cuprindea o mulțime de enunțuri discutabile: asocierea tezelor noastre cu cele ale „României Mari” (afirmație cu totul gratuită); plasarea originii sintagmei „patrie-mamă” în lirica pașoptistă românească de inspirație franceză (cînd de fapt, aceasta are antecedente semnificativ mai vechi în cultura europeană), caracterul stalinist al formulelor „limbă moldovenească” și „popor moldovenesc”.

Mă voi ocupa măcar de o afirmație. Victor Bârsan recunoștea că sintagmele „limbă moldovenească” și „popor moldovenesc” se întîlnesc frecvent înainte de 1924, inclusiv în documentele unioniste, dar, afirmă el, au întotdeauna o semnificație regională. Ce înseamnă „semnificație regională”? Se opune aceasta unei conotații naționale? Dacă sintagma „popor moldovenesc” este folosită alternativ cu cea de „popor român” în toate documentele Unirii, inclusiv în procesul verbal al ședinței din 27 martie 1918 a Sfatului Țării, care a hotărît Unirea, cum se face că una are semnificație națională și cealaltă nu?²⁶. În plus, există documente cum ar fi „Legea Radei Centrale Ucrainiene cu privire la autonomia personală națională” din 9 ianuarie 1918. Articolul 2 al legii enunța dreptul autonomiei personale a „*bielorușilor, cehilor, moldovenilor, germanilor, tătarilor, grecilor și bulgarilor*” (sublinierea mea). Aici avem de a face în modul cel mai limpede cu o enumerare de *identități naționale*. Desigur, în sens etno-lingvistic strict, lucrurile stau cum spune Victor Bârsan și așa cum am afirmat-o anterior și noi: „*Autorii acestui studiu consideră că majoritatea populației Republicii Moldova este alcătuită din etnici români*”. Însă teoria lui Victor Bârsan, privind caracterul stalinist al formulelor „limbă moldovenească” și „popor moldovenesc”, intră, am arătat, în dezacord cu datele istorice.

*

Radu Filipescu a solicitat ținerea unei ședințe. Dorea ca Grupul pentru Dialog Social să se delimiteze de studiu.

26. Și totuși, dizertația lui Victor Bârsan a fost îmbrățișată de persoane de mare influență, ca Alexandru Paleologu – care califica articolul lui „dirimant” (!) – și Andrei Pippidi.

Într-un fel, preocuparea lui Radu Filipescu era firească. Așa cum arătau citatele, un număr considerabil de acuze au fost adresate, în urma distribuirii studiului, Grupului pentru Dialog Social care, ca să spun așa, nu avea nici o vină. Mai puțin clar era de ce însuși Radu s-a lansat în analiza studiului. Desigur, disidența sa, testată ani de zile, vorbea despre un om implicat în, (după o formulă clasică) „problemele cetății”. Dar el nu avusese niciodată preocupări „ideologice”. În articolul său făcea de altfel stîngăcii (vorbea despre „*conceptul de folosire a forței*”, cînd aici nu avem nici un concept, ci o locuțiune; despre „*dezagregarea structurilor puterii de stat ale Republicii Moldova*”, în legătură cu „*separatismele transnistrian și găgăuz*”, cînd de fapt avem de-a face cu o eventuală *dezagregare a statului unitar moldovean* etc.). Erau și observații de bun simț, referitoare la incapacitatea Republicii Moldova de a controla o bună parte din teritoriu. Radu avea, pe urma lui Victor Bârsan, dreptate și în următoarea privință: acceptarea unui statut federal nu a fost, în Moldova, rezultatul unei opțiuni liber exprimate. Retorica studiului, care apelase la ideea „*opțiunilor liber exprimate de instituțiile abilitate*” o luase înaintea logicii lui.

*

Ședința GDS a avut loc la sfîrșitul lunii ianuarie. Întîlnirea a fost un spectacol. Au răspuns invitației lui Radu Filipescu: Sorin Antohi, Mariana Celac, Rodica Palade, Sorin Vieru, Mihai Șora, Călin Anastasiu, Andrei Cornea, Radu Bercea, Victor Rebengiuc, Mircea Diaconu, Alexandru Paleologu, Anca Șincai, Andrei Pippidi și Alin Teodorescu. Ultimii doi nu fuseseră de ani de zile la Grup – Pippidi își anunțase și demisia –, iată de ce apariția lor era o surpriză. Prezenți, desigur, toți trei „autorii”, adică Renate, Valentin și cu mine.

Ședința a demonstrat, dacă mai era nevoie, extraordinara diversitate a membrilor Grupului pentru Dialog Social. Mircea Diaconu avea un *approach* naționalist simplu, fără sofisticării. Acuzase studiul și la Alianța Civică, venise aici ca să determine Grupul la o declarație publică împotriva lui. Alexandru Paleologu a rostit doar

cîteva cuvinte spre sfîrșit, încărcate de dispreț pentru autori²⁷. Și comentariile lui Andrei Pippidi au fost puține. A susținut textul lui Victor Bârsan, cîteva divagații istorice a căror legătură cu studiul nu mi-era prea clară.

Nu repet părerile lui Radu Filipescu. Din grupul criticilor la adresa studiului cea mai interesantă manifestare a avut-o Alin Teodorescu. El a repetat, cu o extraordinară fidelitate, strategia cu care ne-am confruntat în cazul oamenilor din MAE și a cîtorva, probabil, foști securiști de la asociația Pro Basarabia și Bucovina. Această strategie consta în a acuza pe autori *în primul rînd* de amatorism și incompetență în subiectele specifice, adică ale dreptului și ale relațiilor internaționale. Este greu să descriu un anumit tipic, conștiincios, în care era dezvoltată ideea și care se repeta ca două picături de apă în toate intervențiile numite. Firesc, s-a ridicat întrebarea, cum este posibil ca o astfel de acuzație să fie adusă de *un neprofesionist* unui jurist și unui fost diplomat? Observația nu a părut să-l impresioneze pe Alin Teodorescu. El a căutat să ne ridiculizeze pînă l-am pus la punct.

Opiniile Ancăi Șincai (pe note țiptoare) și ale lui Sorin Antohi (în stilul său sclipitor): studiul a apărut într-un moment inoportun. Autorii aveau obligația să-l discute anterior de lansare la GDS, de vreme ce el apărea sub egida Grupului. Mihai Șora și Călin Anastasiu au pus întrebări punctuale despre valabilitatea argumentelor din studiu. Au intervenit și Mariana Celac, și Radu Bercea, și Andrei Cornea, și Sorin Vieru cum i-am știut dintotdeauna: raționali, spirite liberale. Cum se poate că în cadrul GDS să se conteste oportunitatea ori substanța unei cercetări neconvenționale, au comentat ei? E capabil cineva să determine oportunitățile? Nu a spus Grupul că este „o instanță de reflecție critică”? Nu e trecut în statutul său dorința de a fi „un laborator” unde să se găsească

27. În 1997, fermecătorul și imprevizibilul om de cultură Alexandru Paleologu califica recentul tratat încheiat între România și Ucraina – ale cărui prevederi urmau fidel principiile afirmate în studiul „Relațiile României cu Republica Moldova” – drept „genial”.

„strategiile și soluțiile de care societatea română va avea nevoie în viitorul imediat”? Nu se vedea GDS drept „conștiința lucidă a acestei societăți care a fost umilită și destructurată”? Excelent, Victor Rebengiuc. Onomatopeele și glumele sale au fost mai eficiente decît seriozitatea altora în a ridiculiza atmosfera de anchetă pregătită de inițiatorii ședinței.

În final, am urmat noi. Renate a tratat cîteva din argumentele de ordin juridic ale studiului. Valentin a avut o intervenție de efect, pregătită, se pare, cu multă atenție. S-a referit, în treacăt, la stilul discursului lui Alin Teodorescu. Semăna ca două picături de apă cu un gen de intervenții pe care, din jenă, nu îl numește. Principalul urma... Venise cu cartea lui T.S. Berg („cel mai reputat cunoscător al Basarabiei din perioada țarismului tîrziu”), invocată de Victor Bârsan. A prezentat citatul acestuia, menit să susțină absența unei „limbi moldovene” în epoca prestalinistă. Lovitură de teatru: citatul era trunchiat. În bucata omisă Berg invoca chiar limba moldovenească. „Cum se numește un asemenea procedeu, domnule Pippidi?”, a întrebat Valentin cu retorica lui inimitabilă. „Fraudă intelectuală”, a terminat, la care Pippidi, apărătorul studiului, a făcut o grimasă: recunoștea.

Cînd la sfîrșit am deplîns trădarea principiilor liberale ale statutului de către unii colegi de la Grup, hotărîrea fusese luată. Majoritatea participanților GDS la întîlnire se delimitase vehement de ideea unei acuzații publice. Dar se ceruse prezentarea studiilor Centrului, înainte de lansarea lor publică, pentru primirea unui *feu vert*. Așa că la 22 februarie am trimis membrilor GDS o scrisoare în care anunțam renunțarea la egidă și transformarea Centrului într-o structură independentă. Decizia a mulțumit toată lumea. Peste cîteva luni – cît au durat formalitățile – Centrul de Studii Internaționale obținea personalitate juridică de sine stătătoare, ca fundație.

10. Naționalism și politica externă a României. Primele neînțelegeri

Paradigma primelor noastre analize revenea la subordonarea politicii externe, pe toate azimuturile, intereselor fundamentale *actuale* ale României (ceea ce reprezenta aproape o tautologie) și în presupuziția că aceste interese corespund integrării României în instituțiile europene/euro-atlantice – ceea ce este chiar o presupuziție. Opțiunea integrării apărea drept axioma, principiul de la care se pleca, principiul pe care nici eu și nici Renate nu ne-am gândit vreodată să îl contestăm, măcar ca exercițiu intelectual. Mai târziu am observat că partenerii din Budapesta ai Centrului (o să vorbesc despre ei) nu-și pusese ră nici ei, niciodată, întrebarea dacă e bine sau nu ca Ungaria să intre în NATO. Toate analizele *urmasu* acestei presupuziții. Îmi amintesc ziua când colegul meu de la GDS, sociologul Pavel Câmpeanu, m-a oprit pe culoarul clădirii din Calea Victoriei 120 pentru a-mi spune: nu crezi că ar fi cazul să avem o întâlnire la Grup, să discutăm dacă e bună integrarea în NATO? Lumea nici nu se gândește la consecințe²⁸. Desigur, nimic nu trebuie acceptat ca absolut, ca dincolo de orice discuție. Dar sugestia lui Pavel Câmpeanu m-a umplut de uimire. Mai aveam de descoperit oare, în această chestiune, vreun ou al lui Columb?

Lucrul cel mai firesc, dar și cel mai complicat cu integrarea era natura precisă a standardelor. Ea te obliga la o politică internă foarte strict condiționată. Cum spune o butadă clasică, politica externă nu este decît politica internă făcută cu alte mijloace. Ion Iliescu și echipa lui au tot argumentat, în ultimii ani, că au opțiuni pro-occidentale. Puteau să amintească, în acest sens că „*au*

28. Într-un articol publicat ulterior în „22”, Pavel Câmpeanu a susținut teza contrară: România trebuie să refuze integrarea. Articolul a iscat un scandal și a primit o replică acidă de la S. Damian.

obținut pentru România statutul de asociere la UE, statutul de partener asociat la Uniunea Europei Occidentale (UEO), participarea la Parteneriatul pentru Pace (PpP) cu NATO etc.”²⁹. Pro-occidentalismul iliescian se reducea, după cum se vede, la declarații de intenție. Practica se caracteriza prin naționalism politic și economic – isteric, al partenerilor PUNR, PRM, PSM, elaborat, al PDSR –, veșnicile scandaluri cu vecinii strategici (Ungaria și Ucraina, ba chiar cu Moldova), antireformismul, viciile legislative și instituționale, administrația coruptă.

În sensul definiției, politica internă a echipei Iliescu însemna cea mai dezastruoasă politică externă care se putea imagina. Trebuia enunțat limpede: atîta timp cît regimul practică un naționalism bolnav, România nu are ce căuta în Europa. Cuvîntul „naționalism” este însă doar ușor de rostit. În fapt, el acoperă o realitate de profunzime, manifestă în practica instituțională, în realitatea legislativă, în marile alianțe politice care defineau România acelor ani. Iată de ce ne-am propus, imediat după realizarea studiului cu Moldova, să elaborăm un material de substanță, în măsură să descrie întreaga complexitate, și întreaga perversitate a naționalismului românesc, implicațiile acestuia asupra relațiilor internaționale ale României. Ne-am repartizat din nou munca, Valentin urmînd să dezvolte componenta conceptuală a demersului, Renate, dimensiunea instituțional-legislativă a naționalismului, eu, partea privind minoritățile, activitatea SRI și concluziile.

În circa o lună de zile am ajuns la forma prefinală. Valentin așezase studiul pe problematica *securității societale* (în sensul folosit de Burry Buzan), racordîndu-l la conceptul de „hiper-naționalism” (dezvoltat de analiști ai relațiilor internaționale recunoscuți, precum John Mearsheimer) și politicile instituțiilor europene și euro-atlantice. Renate realizase ceea ce mi se părea a fi o „doveditoare” radiografie a Legii nr. 39 din 13 decembrie

29. Acest comentariu îl făcea, peste doi ani, de pe cu totul altă poziție de astă dată, Valentin Stan, într-unul din articolele din „Sfera politicii” (nr. 45, 1997) – articole asupra cărora o să revin.

1990, privind înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Suprem de Apărare a Țării, a Legii nr. 51 din 29 iulie 1991, privind siguranța națională a României și, mai general, a cadrului legislativ în materie. Tema SRI se bucura de întâiul Raport pe care acest serviciu îl prezentase Parlamentului României, în octombrie 1994. Nu-mi dau seama dacă autorii Raportului SRI erau pur și simplu sfidători, ori nu realizau ceea ce produsese, pentru că documentul citit de Vigil Măgureanu la tribuna Forului legislativ descria cu o transparență excepțională opțiunile totalitariste, antireformiste și extremist-naționaliste ale acestei instituții cu poziție strategică în societatea românească.

A venit ziua așteptată ca plăcut exercițiu intelectual, a stabilirii formei finale. Nu am înțeles de ce Valentin ținea morțiș să introducă un citat din John Mearsheimer care prezenta URSS drept forța politică ce menținuse stabilitatea din Europa Centrală și de Est în ultimii 50 de ani – stabilitate amenințată de izbucniri naționaliste³⁰. Mi-era neclar de ce el vroia să rămânem la responsabilitatea PUNR. De ce să nu trecem la analiza cuprinzătoare a manifestărilor hipernaționaliste, și, în primul rând, de ce omite responsabilitatea PRM, cu nimic mai puțin semnificativă decât a PUNR? De ce insista asupra acestui enunț: *„formula autodeterminării interne a comunităților autonome constituite pe criterii etnice, într-un context juridic și de drept internațional insuficient codificat, poate duce la interpretări diverse, cu efecte destabilizatoare asupra statului român”*? E adevărat, noi analizasem în profunzime conceptele UDMR și optam, din mai multe motive, pentru o altă codificare politico-juridică a protecției minorităților naționale în România. Dar de aici pînă la a vorbi despre „efectele destabilizatoare” ale concepției autodeterminării interne este o cale foarte lungă, și anume, de la gîndirea critică la propaganda isterică.

30. Observația autorului american sugera că, în condițiile ocupării sovietice, naționalismul tradițional regiunii nu a mai avut cum să se manifeste. Rupt din context citatul asocia ocupației sovietice, nici mai mult nici mai puțin, un rol pozitiv.

Nu o să povestesc dramatismul discuției noastre care a durat, ca mai întotdeauna, pînă seara târziu. Am acceptat în final o formulă de compromis. Renate și Valentin au rămas singuri la birou, pînă spre dimineață, să termine studiul. Uimit de ce se întîmplase, am plecat acasă și am revenit a doua zi – era sîmbătă – să văd forma ultimă. Nu era vorba despre un compromis personal. Ci de unul intelectual. Așa ceva nu mi se întîmplase niciodată. Cum să faci un compromis cu logica? M-am așezat în fața calculatorului și am scris în continuare colegilor mei care plecaseră mulțumiți de la întîlnire o scrisoare. O reproduc în întregime întrucît ea „povestește”, după părerea mea, lucruri esențiale despre natura problemei pe care o dezbătusem.

„Dragi colegi,

M-am uitat sîmbătă pe studiu și trebuie să vă transmit următoarele observații:

*Primul demers al studiului este prezentarea conceptului de **securitate** cu care lucrează analiștii occidentali (i.e., instituțiile euro-atlantice), concept relativ larg de vreme ce are în vedere «inclusiv rivalitățile etnice și disputele teritoriale cu care se confruntă multe țări din Europa Centrală și de Est». Mai departe, este prezentată poziția autorilor occidentali față de capacitatea României de a participa la structurile euro-atlantice. Trebuie remarcat că observațiile critice cu privire la «compatibilitate», citate de text, sînt toate făcute pînă la începutul anului 1994, deci înainte de intrarea PUNR în guvern. Cu alte cuvinte, **problema integrării României nu este, din perspectiva autorilor luați drept referință, atît, ori numai, problema prezenței PUNR în guvern!***

*În continuare, studiul analizează dacă și în fapt, nu numai în raport cu percepția occidentală, în România există motivele unei crize interetnice cu efecte asupra securității (interne ori externe). Studiul ia ca referință pentru **naționalismul destabilizator** conceptul de **hipernaționalism** și demonstrează că discursul PUNR este un discurs hipernaționalist. De observat însă că*

sursele bibliografice utilizate în prima parte a studiului nu definesc pericolul pentru securitatea de pe continent numai în termeni de **hipernaționalism**, (care sînt **termeni maximali**), ci dau acestei chestiuni, așa cum am spus mai sus, un sens mai puțin radical.

Următorul pas al studiului este să arate că anumiți politicieni cu funcții esențiale în stat și anumite instituții cum sînt CSAT ori SRI folosesc un limbaj naționalist (**nu hipernaționalist!**). În această parte a studiului se face și o legătură cauzală între baza constituțional-legislativă a instituțiilor și posibilitatea intervenției factorilor politici asupra funcționării instituțiilor amintite. Dar poziția acestor instituții (vezi «doctrina» și «raportul») nu rezultă a fi legată **anume** de prezența PUNR în guvern. Cu alte cuvinte, se poate vorbi cel mult de stabilirea unei legături generale între factorii politici (majoritatea parlamentară) și comportamentul instituțiilor.

Finalul acestui excurs este afirmația că integrarea ar fi blocată de prezența PUNR în guvern. Din punctul meu de vedere (argumentat parțial în observațiile de mai sus) studiul apare dezechilibrat în prezentarea logică, nu prea coerent și cu o concluzie meschină. Reluînd: în vreme ce incompatibilitatea dintre situația politică din România și integrarea europeană este afirmată de către analiștii occidentali **înainte** de intrarea PUNR în guvern, concluzia studiului ar fi că integrarea este blocată **anume** de prezența PUNR în guvern. În vreme ce discursul PUNR este evaluat luînd ca reper **hipernaționalismul**, comportamentul instituțiilor amintite mai sus este criticat în raport cu un discurs naționalist mult mai puțin radical. Apoi, este neclar de ce ar fi nevoie să se facă referire la instituții, de vreme ce **nu putem stabili o legătură suficient de strînsă între prezența PUNR în guvern și comportamentul acestora**, iar studiul nu introduce concluzii cu privire la problematica instituțiilor.

În sfîrșit, așa cum am spus, concluzia mi se pare meschină, așa cum mi se par și unele premise. Spre exemplu, este absurd să consideri anumite poziții din raportul SRI atît de naționaliste încît afectează relațiile inter-etnice (și de aici problematica securității), iar faptul că liderii unor partide, făcînd parte din coaliția majori-

tară au pus bazele unei prese agresiv naționaliste, care a făcut o adevărată școală de hiper-naționalism, să fie omise.

Sintetizînd: în ciuda faptului că pe porțiuni studiul arată deseori seducător, demonstrația mi se pare confuză, anumite premise exagerate, iar altele, neluate în calcul, deși ar fi trebuit, iar concluzia, diluată. Iată de ce nu-mi pot asuma statutul de co-autor la un text a cărei coerență logică și forță concluzivă mi se par discutabile.

Urîndu-vă succes,
Gabriel”

„Catastrofa” a fost trăită diferit de fiecare dintre noi. Renate și Valentin au refuzat să pună doar semnătura lor pe textul elaborat în trei. Valentin a zis: eu mi-l termin pe al meu și îl public. I-am propus colegei mele să facem un text în dialog cu ceea ce propunea Valentin. Renate a spus „da”. Ambele studii au fost traduse în engleză, trimise la vechii destinatari, apoi publicate în primul număr al revistei „Studii Internaționale”. Era limpede că nu aș fi semnat niciodată studiul lui Valentin, care prelua propaganda cea mai joasă spunînd „formula autodeterminării interne a comunităților autonome constituite pe criterii etnice... poate duce la interpretări diverse, cu efecte destabilizatoare asupra statului român”. În schimb, partea pur conceptuală era frumos lucrată. În ceea ce privește studiul *Naționalism și stabilitatea statutului de drept*, concluziile acestuia mi se par a fi fost confirmate, pînă la un punct, de întreaga evoluție ulterioară a României:

„Contrar a ceea ce afirmă, de regulă, oficialitățile românești, că România ar fi o «insulă de stabilitate», analizele experților occidentali arată că tensiunile de natură etnică din țară au atins un nivel incompatibil cu integrarea în structurile de securitate euro-atlantice. În același timp, discursul hiper-naționalist în zona guvernării politice demonstrează că România se confruntă efectiv cu o problemă etnocratică. Instituții importante ale statului român, precum Consiliul Suprem de Apărare a Țării ori Serviciul Român de Informații, au relevat, prin tendințele naționaliste manifestate în activitatea lor, că se află sub presiunea exercitată din partea unor factori politici cu orientare naționalist-extremistă.

În ultimul timp preocuparea analiștilor a fost atrasă de participarea PUNR la guvernare, România devenind astfel **singura țară din Europa unde s-a realizat o astfel de asociere politică**. Dar amenințarea echilibrului intern și extern al țării, ca urmare a ascensiunii extremismului naționalist, nu provine în principal de la această decizie de cooptare la guvernare a PUNR, din august 1994. Fundamentul politic al pericolului extremist este **formarea unei coaliții parlamentare majoritare care cuprinde, pe lângă PUNR, și alte partide care își bazează acțiunea politică pe un discurs naționalist agresiv: PRM și PSM**. Ultimele două partide nu au intrat în guvern – ele primind totuși poziții pînă la nivel subministerial în structurile de decizie – însă acestea determină, **prin însuși actul politic al alianței** – consfințit în ianuarie 1995 printr-un protocol – deciziile legislativului și executivului. Apare evident că intrarea în guvern a unui partid dintre cele care participă la coaliție este numai ultima consecință, cea mai radicală, a voinței de colaborare politică a PDSR cu partidele extremiste.

În consecință, promovarea principiilor statului de drept și asumarea de către România a cerințelor la care o obligă integrarea euro-atlantică nu se poate realiza printr-un simplu act de renunțare, de către PDSR, la asocierea PUNR la guvernare. Este obligatorie, în acest sens, **suspendarea de către PDSR a alianțelor sale politice cu toate partidele hiper-naționaliste** și, totodată, eliminarea curentului naționalist care se manifestă chiar în interiorul său. Evident, astfel de evoluții presupun «un contract» asupra priorităților naționale, între principalele forțe politice responsabile. În România, între partidele de opoziție și PDSR se manifestă numeroase deosebiri radicale. Dar nici una dintre aceste diferențe nu se compară cu responsabilitatea tuturor de a oferi României șansa participării sale la construcția europeană și, implicit, șansa reconstrucției sale interne în spiritul valorilor democratice ale continentului”.

Am spus „confirmarea pînă la un punct”, pentru că studiul din primăvara lui 1995 conținea un dram de *wishful thinking*. Mă refer la speranța ca echipa Ion

Iliescu să o rupă de extremiști, adică de cei pe care în mare măsură i-a creat, în schimbul unui sprijin (implicit) din partea Opoziției, în îndeplinirea „intereselor naționale”. Singura picătură de adevăr a acestui raționament s-a reflectat în semnarea tratatului cu Ungaria. Gestul însemna o rupere, măcar simbolică, a PDSR de PUNR și PRM, înaintea alegerilor din noiembrie, moment în care partidele-frățești urmau să intre în competiție.

11. Privirile spre Ungaria

Studiul „Relațiile României cu Republica Moldova”, împreună cu toată dezbateră din jurul lui a constituit, cred, cea mai importantă contribuție, sub egida Centrului de Studii Internaționale, în materia raporturilor externe ale României. Într-un fel, singulară. Cu excepția unei asistențe minuscule privind tratatul cu Ucraina, Estul nu a mai apărut ca temă a proiectelor Centrului. Naționalismul, minoritățile și efectele asupra stabilității regionale, relația cu Ungaria, integrarea României în diferite structuri, conexiunea dintre politica internă și cea internațională au rămas principalele noastre preocupări.

Dar Centrului i se lipise această etichetă în timp ce, se vedea bine, nu brusca tensiune dintre România și Moldova constituia marea noastră problemă de politică externă. În 1995, miza principală a politicii externe românești rămânea, așa cum am mai spus, politica internă. Placa turnantă continua să fie problema maghiară. Ea era seva cercurilor retrograde, care-și aleseseră ca umbrelă naționalismul și împingeau România în afara reorganizărilor europene, într-un moment decisiv pentru viitoarea configurație a continentului. Clicile formate în continuarea regimului Ceaușescu, învingătoare în alegerile succesive din 1990 și 1992, planificau o Românie autarhică, cu reguli de joc de tip fanariot, reglate de ele. Vehemența istoricistă în tratarea realităților internaționale care domina o parte majoritară a Opoziției și a elitei culturale nu făcea decât să se adauge proiectului unei României întoarse spre sine.

Pe acest fundal am scris un articol pentru „Contrapunct” semnificativ, sper, și pentru contextul nostru. Solicitarea a venit, de fapt, de la redactorul-șef al revistei, Ioan Vieru, și s-a potrivit ca o mânășă. Vroiam să amintesc, în articol, că inițiatorul și principalul co-autor al studiului „Relațiile României cu Republica Moldova” era Valentin Stan. Datorită faptului că eram mai cunoscut,

aveam legături în lumea politică – fapt ce accentuase sensibilitatea opiniei publice la materialul dedicat relațiilor României cu Republica Moldova –, în sfârșit, pentru că intervenisem în susținerea studiului în presă, am fost cel mai des numit în dezbaterile publice. Mai mult, Horia Alexandrescu mi-a făcut bucuria să publice în „Cronica Română” o bucată din studiu (capitolul dedicat conceptului de „țară-mamă”) numai cu numele meu. Iată deci câteva detalii care trebuiau puse la punct.

Chiar cu ele începea eseul *Privirile îndreptate spre Republica Moldova ori spre Ungaria?*. Dar, primul său scop era să arate – un *credo* – că pentru *România* a sosit momentul să rupă cu trecutul. Ea trebuia să privească spre viitor. Ce însemna aceasta concret, pentru strategia politicii externe?

Opțiunea era următoarea: o privire elaborată orientată spre Vest, care ar însemna inclusiv regândirea naturii statului român în aceeași măsură cu regândirea raporturilor lui regionale și mondiale. Iar consecința: relația cu minoritatea maghiară și cu Ungaria ar căpăta, pentru români, la sfârșitul secolului XX, o dimensiune „istorică”. Statutul minorității maghiare determină raportul României cu naționalismul, principalul obstacol în calea modernizării sale. *Naționalismul are puterea, ca și ideologia comunistă, să motiveze regimuri autoritare, clientelare, să șteargă vinile din trecut, să facă abstracție de competență ori de decență...* Schimbarea generațiilor și repetarea procesului electoral va duce, la un moment dat, la depășirea moștenirii comuniste și a moștenirii Ceaușescu³¹. Speram într-un progres spre o societate mai stabilă, mai civilizată, economic mai coerentă. Dar erau de văzut, pe aceeași linie a unor intuiții ușor de citit din ce se întâmpla cu România în 1995, nu numai oportunitățile date de jocul alegerilor, dar și mărirea distanței dintre România și țările Europei Centrale, în urma primei etape a extinderii NATO și UE. Impresia pe care o împărtășeam: la sfârșitul acestui mileniu și la începutul celui de-al treilea ne vom afla în fața unei Europe mai structurate,

31. Afirmatia fusese făcută dintr-un impuls pur teoretic. În 1995 încă nu bănuiam amploarea schimbărilor politice din 1996.

mai ferme între granițele ei, iar țările central-europene vor avea un avans considerabil față de România. Concluzia? Frontiera de la Vest va reprezenta chiar granița noastră cu Occidentul. Relația cu Ungaria va condiționa accesul nostru în lumea civilizată³².

De aici pleca proiectul politic, crearea unei frontiere transparente cu Ungaria și asigurarea, prin liberalizarea economică internă, a implicării Transilvaniei în dinamismul regional. Ce ar fi putut împiedica această strategie, capabilă să conecteze România la Europa de mâine?

Întrebarea era dacă poate învinge în Ungaria aceeași viziune.

Între argumentele valabile pentru Partea ungară intră interesul unei cooperări pentru contracararea influenței rusești. Ideea am regăsit-o la toți liderii maghiari – la László Kovács, László Kövér și Zsolt Németh, Mátyás Eörsi și Iván Peto etc., dar, cel mai elaborat, la Géza Jeszenszky³³. Argumentele de substanță, capabile să motiveze Ungaria la o relație privilegiată cu România ar fi însă altele: *europenismul și existența unei puternice minorități maghiare în cadrul frontierelor românești*. Astăzi, aș adăuga rolul de coridor pe care-l poate juca România, spre bogățiile Estului, care implică direct cooperarea cu Ungaria.

Prin „europenism” înțeleg calitatea unei părți semnificative a elitei politice maghiare. Promovarea, de către mulți politicieni maghiari, a strategiilor specifice: subsidiaritate, dezvoltare regională, transparență a frontierelor. În plus, există un număr surprinzător de oameni din mediile politice maghiare care vorbesc românește și care sînt interesați de problemele românești.

Dar mai mult decît orice, minoritatea maghiară ar putea constitui acel factor capabil să „forțeze” România și să motiveze Ungaria la relații speciale. Relația privilegiată cu Ungaria, membră a NATO pînă în 1999 și în perspec-

32. Gabriel Andreescu, *Naționaliști, antinaționaliști ... O polemică în publicistica românească*, Editura Polirom, Iași, 1996.

33. Teza are antecedente istorice, cum ar fi susținerea ei de către Miklós Wesselenyi, la mijlocul secolului trecut.

tivă țară a Uniunii Europene, împreună cu dezvoltarea multiculturală a Transilvaniei ar deplasa centrul de greutate al societății românești spre Vest. (Nu am gândit niciodată să definesc această relație în termeni de „parteneriat strategic”, așa cum s-a întâmplat după venirea lui Adrian Severin la Ministerul Afacerilor Externe.) Viziunea aceasta ținea de un deziderat, al finalizării procesului ce ștergea granița de la Vest într-o Europă unită. Dintr-o dată, ieșea în față această minunată regiune a Transilvaniei, și conștiința ei civică păstrând încă vigoarea civilizatorie a vechii *Mitteleurope*.

Sintetizînd: minoritatea maghiară, Ungaria, România constituiau, din punctul meu de vedere, triada fundamentală a politicii unei Români orientate spre viitor. Aceasta însemna și reconcilierea cu istoria, acceptarea situației regionale creată prin formarea statului Republica Moldova. Peste toate, obiectivul nostru de integrare europeană.

Articolul *Privirile îndreptate spre Republica Moldova ori spre Ungaria?* a fost remarcat de către domnul Alexandru Paleologu. Domnia sa a avut o replică severă, publicată tot în „Contrapunct” și, din aproape în aproape, s-a ajuns la o polemică de sine stătătoare³⁴. Din nou, agitînd mass-media, frontierele istorice, obiectivele primordiale ale societății românești, minoritățile și modernitatea, nostalgia după România Mare și europenismul programatic. Articolele în confruntare nu aveau caracterul acelor studii care, numai ele, pot permite definirea algoritmului politicii concrete. Dezbaterea a exploatat, desigur, munca în comun a colegilor mei de la Comitetul Helsinki și a celor de la CSI și a constituit, nu mai puțin, paradigma unor proiecte dezvoltate de aceste grupuri.

Polemica a căpătat, din nefericire, și o tentă personală care poate să ascundă fondul. Sorin Vieru a observat, foarte just, că întreaga discuție opunînd europenismul și naționalismul a plecat de la determinarea unei strategii optime pentru politica externă a României³⁵. Nu o analiză teoretică a *naționalismului* și a *europenismului* interesa

34. Vezi *Naționaliști...*

35. Sorin Vieru, „ARC”, 1-2, 1997, pp. 34-36.

atunci (întreaga argumentare ar fi avut altă fundamentare teoretică), ci cum să înțelegi deciziile pe care arhitecții politicii externe românești ar fi trebuit să le ia în imediat. Forma „ușoară” a dezbaterii, caracterul ei larg, care depășea cercul de specialiști, a oferit opiniei publice ocazia de a medita asupra unor chestiuni ce intrau direct ori foarte mediat, în definirea locului României în lume. Polemica a dat o dimensiune culturală unor teme tehnice care implicau totuși întreaga opinie publică.

12. Tratatul cu Ungaria și Recomandarea 1201. Paris, 1995

Tema Moldovei începea să aparțină trecutului, noi motive de emoție apăruseră la orizont. Pe 21 martie 1995, șefii de stat ai Uniunii Europene urmau să se întrunească la Paris cu omologii lor din țările care ceruseră aderarea. Se aștepta o evaluare a progresului pe care aceste țări îl realizaseră – sau nu – în îndeplinirea criteriilor Pactului de stabilitate. Situația minorităților și a frontierelor se reflecta în situația tratatelor de bază între țări vecine precum Ungaria și Slovacia sau Ungaria și România. Liderii UE foloseau dorința de integrare a țărilor pentru a le forța să pună capăt principalelor surse de instabilitate sub-regionale. Eșecul lamentabil al Uniunii Europene, în fața crizei iugoslave, stătea, fără doar și poate, la originea acestei presiuni.

Procesul era urmărit și din Statele Unite. Administrația americană mizase, în sfârșit – decizia fusese luată prin 1994 –, pe extinderea Alianței Nord-Atlantice. Noile state erau chemate să crească stabilitatea Alianței, nu să o periclitizeze. Pentru aceasta trebuiau să fie democrații autentice, să se afle în bune relații cu vecinii. SUA urmau să-și definească pozițiile în zonă. Erau interesate să aibă înțelegeri cu Federația Rusă înainte ca alegerile generale să producă schimbări în conducerea Federației. În întâmpinarea *summit*-ului de la Paris, Bill Clinton a transmis președinților României, Ungariei și Slovaciei mesaje prin care, în termeni diplomatici, atrăgea atenția asupra importanței semnării tratatelor de bună vecinătate. În scrisoarea din 13 martie, adresată lui Ion Iliescu, președintele Statelor Unite se referea la „... *întărirea democrației în România, inclusiv prin relații inter-etnice constructive; realizarea reformelor necesare economiei de piață, inclusiv privatizarea; dezvoltarea relațiilor de cooperare cu vecinii Dumneavoastră*”. „Am fost încurajat, afirma președintele

american, *aflînd eforturile pe care le depuneți pentru a ajunge la un Tratat de stat cuprinzător cu Ungaria și sînt impresionat de inițiativele celor două guverne, demne de oameni de stat responsabili... Rezolvarea surselor potențiale de neînțelegere și tensiune în Europa Centrală este de cea mai mare importanță pentru stabilitatea în regiune și pentru perspectivele integrării europene”.*

Și Uniunea Europeană trimisese premierului Văcăroiu mesaje asemănătoare. Toate arătau că anul 1995 va fi determinant pentru reorganizările regionale.

Care era stadiul negocierilor asupra tratatului de bază dintre România și Ungaria? Ministerul Afacerilor Externe făcea politica unui guvern rezultat dintr-o coaliție PDSR-PUNR-PRM-PSM. Politica comandată? (1) Cît mai puțin, în ceea ce privește drepturile minorităților; (2) pe cît se poate, culpabilizarea Ungariei. Bucureștiul a încercat să se coordoneze cu partea slovacă – guvernul Meciar, demagog și naționalist fiind privit ca asemănător guvernului Văcăroiu – astfel ca întreaga responsabilitate a blocării tratatului să fie aruncată pe umerii Ungariei. MAE român a zis „nu” ofertei maghiare în momentul în care slovacii declarau că este puțin probabil să semneze tratatul cu Ungaria. Imediat ce Teodor Meleșcanu a anunțat eșecul negocierilor cu Budapesta, slovacii au trădat înțelegerea, acceptînd încheierea tratatului „lor”. Meciar și Horn l-au semnat la Paris, cu publicitate. Peste noapte, strategia lansată la Vișegrad își recăpăta vitalitatea: Cehia, Polonia, Ungaria și Slovacia se dovedeau elevii cîștigători ai Uniunii Europene. România, elevul cel rău.

Era un eșec diplomatic usturător. Un eșec pe care foarte mulți l-au calificat drept istoric, un eșec cum ți se întîmplă o dată la o sută de ani. Întors de la Paris, Văcăroiu și MAE român au încercat ca măcar intern să salveze aparențele. Soluția: susținerea poziției guvernului în negocierile avute, de către opinia publică, acuzarea Ungariei că a introdus cereri periclitînd integritatea statului român. Instrumentul „diabolic” al planurilor ungare? Recomandarea 1201. Cum amenința Recomandarea 1201 statul român?

*

Cîteva cuvinte despre Recomandare. Este un document privitor la protecția minorităților naționale adoptat de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în 1993. Apariția sa trebuie legată de iminenta extindere a Consiliului Europei, de pericolele politicii naționaliste din statele Europei Centrale și de Est, de tragedia războiului din fosta Iugoslavie, izbucnit în 1991. Recomandarea 1201 urma să devină un protocol la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în măsură a asigura Consiliului o politică în domeniul minorităților. Întîlnirea la nivel înalt a șefilor de stat și de guvern, ținută pe 8-9 octombrie 1993, la Viena, care trebuia să hotărască în acest sens, a optat pentru elaborarea unei Convenții-cadru (adică un document privind principiile, nu reglementările), deschisă spre semnare în februarie 1995 (și intrată astăzi în vigoare). Și totuși, proiectul de protocol numit *Recomandarea 1201* a rămas o referință a Consiliului Europei, candidatele la aderare acceptate după 1993 obligîndu-se să pună în aplicare principiile Recomandării. Din grup făcea parte și România.

Între „meritele” Recomandării 1201 intră declararea drepturilor minorităților drept o componentă esențială a drepturilor omului. Sau caracterul „efectiv” al prevederilor sale. Pentru România importanța are articolul 7, aliniatul 3, privitor la folosirea limbii materne în administrație și justiție, care depășea semnificativ, în acel moment, prevederile legislației interne.

Dar opiniei publice românești i s-a inoculat ideea că Recomandarea înseamnă în principal două articole, nr. 11 și 12 (aliniatul 1), iar acestea, odată acceptate, vor destabiliza România. Cum arată articolele cu o asemenea putere? Articolul 11: *„În regiunile în care sînt majoritare, persoanele aparținînd unei minorități naționale au dreptul de a dispune de autorități locale sau autonome proprii sau de a avea un statut special, corespunzător cu situația istorică și teritorială specifică și conform cu legislația internă a statului”*. Articolul 12, aliniatul 1: *„Nici una din dispozițiile acestui protocol nu poate fi interpretată ca o limitare sau restrîngere a unui drept individual al*

persoanelor aparținând unei minorități naționale sau a unui drept colectiv al unei minorități naționale cuprins în legislația statului contractant sau într-un acord internațional la care acest stat este parte”.

Ceea ce face articolul nr. 11 este că permite autorităților statului să opteze pentru una din trei posibilități, opțiune pusă în acord cu legislația internă: autorități locale, autorități autonome ori statut special. Avînd în vedere prevederile Constituției României, articolul 11 nu introducea nici o altă obligație pentru statul român, alta decît cea asumată deja și pusă în practică, de a crea autorități ale administrației publice locale.

Aceeși observație, privind articolul 12. El se referă la protejarea unor drepturi (individuale ori colective) ce fac parte deja din dreptul intern. Un drept colectiv avut în vedere de Constituția României este dreptul minorităților care nu au întrunit prin alegeri un număr de voturi suficient pentru a fi reprezentate în Parlament, de a obține un loc din oficiu. Oricum, orice alt drept colectiv care ar putea fi avut în vedere prin articolul 12 este presupus a fi fost acceptat de către statul român.

*

Și totuși, în ciuda acestor evidențe, a fost pornită o campanie împotriva Recomandării 1201 care nu poate fi numită decît isterică. Guvernul Văcăroiu a obținut, cum era firesc, felicitări pentru fermitatea sa, din partea politicienilor coaliției. Gravă a fost însă solidarizarea CDR. Prin declarația sa de susținere, CDR a preluat o parte din responsabilitatea coaliției aflate la putere. Și lideri de opinie independenți s-au asociat la acest dans frenetic în jurul „cadavrului”. Doar PD a părut să înțeleagă farsa – dînd chiar un comunicat – alături de unii lideri ai PL '93.

Formidabilă a fost campania de presă. În frunte s-au aflat, desigur, ziarele naționalist-extremiste. Dar și presa de largă audiență a făcut minuni. Cum să nu, „Adevărul”. Citez cîteva titluri: *Cărțile măshuite ale Budapestei* (18-19 martie). *Pretențiile udemeriste se întorc împotriva minorității maghiare* (joi, 9 martie); *Ungaria vrea să impună în Tratatul cu România prevederi respinse de toată Europa*

(11-12 martie); *România nu va accepta includerea în tratatul româno-ungar a principiului bazat pe autonomia etnică* (luni, 20 martie); *Spre un pact de instabilitate?* (marți, 21 martie); *Calul troian al autonomiei* (miercuri 29 martie); *„Românii fug de cuvîntul autonomie ca dracu' de tămîie” pretind cu insolență, la București, parlamentari din Ungaria* (joi, 20 aprilie); *Pentru a-și impune cererile UDMR scotează pe sprijinul Uniunii Europene* (vineri, 21 aprilie).

„Cronica Română”: *Nesemnarea Tratatului româno-ungar, consecința radicalizării UDMR* (marți, 21 martie); *UDMR o ține înainte cu Recomandarea 1201* (joi, 23 martie); *Ultraextremismul viermănos* (acuza fiind adusă maghiarilor – vineri, 31 martie); *PL '93 umblă prin vecini: în Ungaria și la Chișinău* (miercuri, 12 aprilie); *Recomandarea 1201 este de domeniul trecutului* (vineri, 14 aprilie).

„România liberă” s-a transformat, în această perioadă, într-un principal mijloc de acuzare a UDMR, a presupuselor intenții destabilizatoare ale guvernului ungar, a poziției unor structuri pan-europene cum ar fi Consiliul Europei față de Recomandarea 1201. *România nu vrea un Tratat care să poată fi interpretat de o manieră confuză; (Dez)interesul național; Primele rateuri* (miercuri, 22 martie). Sau: *Recomandarea 1201 – desuetă;* (vineri, 14 aprilie); *Cadavrul dă în continuare semne de viață* (iunie, 1995!).

Excepție a făcut cotidianul „Azi”, organ de presă al PD(FSN), care a prezentat Recomandarea 1201 și întreaga problematică conexă, pe urma partidului, în cunoștință de cauză. Și desigur, „22”.

*

În această atmosferă am încercat să facem față unei absolut impresionante manipulări a opiniei publice. Agenții de influență ascunși în presa democratică și-au făcut cu toții simțită prezența, în acea perioadă. Am ținut conferințe de presă în Calea Victoriei 120, sub egida Centrului de Studii Internaționale. Am fost toți prezenți la televiziune, pe posturi de radio, am scris acolo unde

am găsit loc, explicînd caracterul benign (chiar pozitiv) al Recomandării 1201 și motivele manipulării. Vorbeam, ne disputam cu adversarii ai Recomandării și descopeream că aceștia aveau păreri ferme, deși nu citiseră nici măcar documentul. Înaintea intrării într-o emisiune a Europei libere am discutat cu Dumitru Tinu, avînd în mîină textul în cauză. Părea că nu avea ce să opună observațiilor pe care i le făceam. De unde! În timpul emisiunii a ținut un discurs incriminator ca și cum remarcile, la care anterior ridica doar din umeri, nici n-ar fi existat.

Era însă nevoie de o mișcare mai largă, pe măsura evenimentelor. Am obținut mai multe semnături prestigioase, pe o Declarație – publicată integral în revista „22”, nr. 19, 10-16 mai 1995 – în care semnatarii insistau *„asupra interpretării și aplicării obligațiilor asumate cu bună credință. Ei condamnă manipularea opiniei publice, prin prezentarea de informații false sau trunchiate, cum este campania dusă împotriva Recomandării 1201 (1993), a cărei respectare a făcut obiectul angajamentului ferm al României la intrarea în Consiliul Europei. Reconfirmarea Recomandării 1201 prin votul Adunării parlamentare din 26 aprilie 1995 nu face decît să demonstreze preocuparea și consecvența Consiliului Europei în promovarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor aparținînd minorităților naționale. Acest document asigură persoanelor aparținînd minorităților naționale garanțiile esențiale ale identității lor, respectînd cadrul constituțional al fiecărui stat. Următorii semnatari condamnă acele formațiuni și acea presă care se pretează la demagogie naționalistă, creînd imaginea unui conflict de interese între România și Europa instituționalizată, cu efecte fatale pentru mentalitatea publică, politica externă a țării și viitorul societății românești”*.

Ar fi fost necesară o reacție și mai amplă. De vreme ce ireparabilul se produsese, trebuia să emiți măcar un mesaj, că în România există forțe politice importante fidele valorilor europene. Tema tratatului cu Ungaria trebuia absorbită într-un obiectiv mai larg și mai greu de contestat. O *Declarație politică privind obiectivele și angajamentele de integrare ale României*. Am scris-o,

Renate și Valentin au amendat-o, au reparat-o... Amintind că „anul 1995 reprezintă un moment decisiv pentru definirea configurației structurilor de securitate și cooperare pe plan european”, făcând referiri la Pactul de stabilitate și la poziția Statelor Unite, la amenințarea intereselor naționale pe termen lung „prin nefinalizarea tratatului româno-ungar, în cadrul Pactului de stabilitate la momentul oportun”, Declarația asuma în numele unor „partide, organizații și personalități politice” câteva principii. Printre ele: necesitatea de respectare, de către România, a angajamentelor internaționale, „întocmai și cu bună credință” și respectarea frontierelor și a minorităților de către statul român. „Considerînd că tratatul de bază cu Ungaria reprezintă un pas indispensabil integrării celor două țări în Europa instituționalizată”, presupușii semnatari anunțau că vor coopera pentru depășirea „actualului eșec al negocierilor dintre România și Ungaria” prin asigurarea respectării unor documente, printre care era trecută Recomandarea 1201.

Am obținut, datorită lui Dinu Zamfirescu – consecvent, fost membru al Ligii pentru Drepturile Omului în România din Paris, era și firesc – semnătura în numele PL' 93. La fel, de la GDS. Speram să nu am probleme în privința ralierei PD. Și, desigur, a unui număr semnificativ de organizații, mijloace de presă, lideri de opinie.

Din 1990 mă obișnuisem cu strîngerea de semnături pentru comunicate, declarații, puncte de vedere care aveau nevoie de susținerea unor persoane sau organizații. Foarte ușor la început, din ce în ce mai greu cu trecerea timpului. Inițiativa despre care am vorbit a fost un eșec. În 1995 nu mai era posibil să aduni un număr suficient de semnături – atît încît să poți reprezenta, în fața arhitecților noii ordini geopolitice, o parte sesizabilă a României –, în jurul unui document făcînd apologia valorilor comunității euro-atlantice.

13. Scrisoarea deschisă, întîlnirea de la CDR

„Scrisoare deschisă președintelui CDR, d-lui Emil Constantinescu,

Scrisoare deschisă liderilor CDR,

Nu am fost în nici un fel surprins de invitația pe care premierul Nicolae Văcăroiu a făcut-o partidelor parlamentare, pentru a discuta poziția României privind anumite aspecte ale Tratatului româno-maghiar și, în conexiune, drepturile minorităților. Era previzibilă dorința guvernului de a împărți cu alții greaua responsabilitate pentru eșecul negocierilor cu Ungaria. Prezența dumneavoastră, d-le Emil Constantinescu, la aceste discuții demonstrează efortul Executivului de a atrage în această stratagemă Convenția Democratică, în totalitate.

Mi se pare semnificativ că premierul Nicolae Văcăroiu nu a arătat o aceeași «considerație» pentru CDR înainte de negocieri, și nu i-a cerut nici o opinie privitoare la semnarea tratatului.

Ceea ce m-a surprins, în schimb, a fost poziția liderilor CDR și, mai ales, impardonabila gafă de a semna o declarație de susținere a ultimelor acțiuni de politică externă (eșecuri) ale guvernului Văcăroiu.

Ca să sintetizez:

Guvernul României s-a aflat în fața semnării unui tratat, care nu reprezenta numai recunoșterea frontierelor cu Ungaria, dar și un pas obligatoriu în procesul de integrare europeană; implicit, stabilirea viitoarelor interese și conlucrări regionale. Este extrem de semnificativă în acest sens intervenția președintelui Bill Clinton, reflectînd preocuparea Statelor Unite de a-și clarifica pozițiile înainte de negocierile cu Moscova, grăbite la rîndul lor de apropierea alegerilor în Federația Rusă. La fel de semnificativă este scrisoarea trimisă premierului Văcăroiu de către Uniunea Europeană: și Uniunea este în fața unor decizii

pe care nu le mai poate amîna. România părăsise, în urma înțelegerilor de la Vișegrad (1992), exclusă din procesul aderării la UE. Dar Planul Ballardur și, în continuare, Pactul de stabilitate în Europa au dat o nouă șansă României, pe care guvernul Văcăroiu avea obligația istorică să o fructifice.

Nesemnarea tratatului cu Ungaria este un eșec în cel puțin două sensuri.

Mai întîi, pentru că nu s-a reușit semnarea unui text privind recunoașterea frontierelor, deși **România avea nevoie de acest act pentru a-și asigura un plus de siguranță în condițiile sporirii climatului de instabilitate în regiune.**

În al doilea rînd, **pentru că România avea o nevoie vitală de un rezultat pozitiv, ca etapă de neocolit a integrării sale în UE și NATO, și așa dificilă datorită slabelor performanțe economice și democratice.** Încheierea tratatului dintre Ungaria și Slovacia constituie, practic, o victorie a strategiei puse la punct la Vișegrad, adică a aderării **doar** a celor patru state, Cehia, Polonia, Ungaria și Slovacia. În fața instituțiilor europene, Ungaria, care a ajuns la înțelegere cu un guvern cu tendințe naționaliste recunoscute – guvernul Meciar – va fi calificată pentru a accede la structurile ei. România va plăti, ea singură, acest eșec al nesemnării tratatului.

Critica făcută Recomandării 1201 este inadecvată și în forma și în fondul ei. Ea nu poate constitui un argument pentru România, de vreme ce țara noastră a semnat o declarație de respectare a Recomandării 1201 în momentul aderării la Consiliul Europei. În acest sens s-au angajat și parlamentarii CDR care astăzi consideră textul ei inacceptabil. Iar articolul 11 din Recomandare nu pune o problemă reală pentru statul român, de vreme ce conține clauza asiguratorie a supunerii reglementărilor în domeniul drepturilor minorităților, cadrului constituțional.

În fața dezastrului diplomatic al Ministerului Afacerilor Externe Român, numai o sancționare politică de către societatea românească și o schimbare totală de strategie mai pot da României șanse în viitor.

Dar iată că prin declarația de sprijinire a pozițiilor guvernului Nicolae Văcăroiu, CDR și dumneavoastră, d-le Emil Constantinescu, faceți teribile greșeli politice care afectează, în aceeași măsură, interesele naționale și interesele Opoziției.

Prima mare greșeală este transformarea CDR într-un factor politic conservator, care nu înțelege că pentru realizarea priorității absolute a momentului – integrarea României în Europa instituționalizată – nici un preț nu este prea mare, mai ales că în acest caz nici nu era de plătit vreun preț.

În al doilea rând, liderii CDR arată că nu sunt informați asupra instrumentelor politico-juridice care reprezintă astăzi căile de rezolvare pașnică a situației minorităților și nu înțeleg natura mediului internațional în care statul român este chemat să acționeze.

*A treia greșeală constă în ajutorul dat adversarului politic, când acesta se află într-o situație dificilă, iar greșeala lui afectează **interesele naționale**. Regula elementară a competiției politice este să nu preiei responsabilitatea eșecurilor adversarului, în chestiuni în care nu ai avut nici un cuvânt de spus.*

Nu pot omite nici ultima greșeală, pe care v-o reproșez dumneavoastră și celorlalți lideri ai CDR: a nerespectării promisiunii de a reprezenta cu decență opțiunea oamenilor care v-au sprijinit, pentru o Românie civilizată și integrată în spațiul european.

Gabriel Andreescu
21 martie 1995”

Scrisoarea de mai sus a fost publicată în „22”, pasaje din ea fiind reproduse și în alte publicații. Textul nu poate sugera, însă, suferința aproape fizică pe care mi-a produs-o, atunci, această naivitate a liderilor Convenției. Comportamentul Guvernului Văcăroiu – de fapt, clica lui Ion Iliescu – ni se părea nouă, care lucram de câțiva ani în chestiuni privind minoritățile și relațiile externe ale României, monstruos. Nesemnarea tratatului cu Ungaria la Paris condamna România la marginalizare, într-un moment când se desena harta Europei. Era o trădare pe

față. E adevărat, aranjînd în culise cacealmaua cu un alt iresponsabil, guvernul Meciari, negociatorii români sperau să salveze aparențele. Guvernul Meciari a jucat dublu și iată, România devenea elevul repetent al Pactului Ballardur.

Acest eșec l-am calificat prea repede, atunci, drept istoric, comparîndu-l cu ratări analoage de acum o sută de ani – neluînd în seamă viteza cu care evoluează relațiile internaționale, astăzi. Dacă nu istoric, el rămînea oricum, un eșec usturător. Vinovatul, Guvernul Văcăroiu, s-a grăbit să își ascundă responsabilitatea luînd ca aliat, culmea, tocmai Opoziția. El invoca ca argument pentru nesemnarea tratatului cu Ungaria cererea ca Recomandarea 1201 să fi fost inclusă în tratat. O contestație absurdă, nu numai pentru că Recomandarea 1201 nu avea nimic problematic în ea – din contră, răspundea perfect necesităților și tradițiilor coexistenței diferitelor naționalități pe teritoriul României. Dar și pentru că, oricum, România se obligase să respecte principiile Recomandării 1201 în momentul aderării la Consiliul Europei (conform faimosului Aviz cu numărul 176).

Era extrem de important ca situația creată să fie folosită drept capital în viitoarea competiție electorală. Alternativa politică (CDR, PD și UDMR neavînd, separat, nici o șansă) – singura – la regimul care eliberase toate relele din cutia Pandorei, se afla în postura de a sancționa trădarea, dar și de a se identifica cu politica rațională. Ea se vedea împinsă să urmeze valorile occidentale și în substanța lor, nu numai în vorbe. Și, de necrezut, liderii Convenției au sărit în apărarea Guvernului Văcăroiu, emoționați probabil, că li se face un apel patriotic.

Scrisoarea deschisă, dură, însemna compromiterea relațiilor cu Emil Constantinescu. Era un aspect marginal. Am solicitat, apoi, o întîlnire cu Consiliul național al CDR, aranjată de Ana Blandiana. În data fixată, Renate, Valentin și cu mine am venit cu vraful de materiale.

Am vorbit mai mult decît s-a planificat – nu foarte generos – la început. Renate a făcut o analiză a Recomandării 1201, Valentin a prezentat documente precum raportul Balfe, semnalînd iminența eșecului României. Cîteva comentarii ale celor prezenți. Nu păreau foarte

entuziasmați de observații. Atmosfera sugera, dacă nu suspiciunea, în orice caz, incomoditatea produsă de o intervenție cel puțin sîcîitoare.

La cîteva zile însă după aceste mici evenimente, CDR începea să-și schimbe discursul. Dacă niciodată nu a ajuns pînă la a susține Recomandarea 1201, în schimb, Convenția a început să critice politica externă a regimului Văcăroiu, invocînd pericolul marginalizării României. Distanțarea a făcut ca mai tîrziu CDR să nu se vadă în situația de a plăti ciudata ei solidarizare cu regimul care a semnat împotriva integrării țării. Mai mult, coaliția din care făcea parte CDR a trecut „natural”, după cîștigarea alegerilor, la invocarea Recomandării 1201 ca instrument în reglementarea relațiilor cu Ucraina. Ce înseamnă declarațiile, în România!

*

Să întîmpini opinia publică și atîtea forțe politice în temele sensibile ale tratatelor cu vecinii și ale minorităților – totuși, elementele cheie ale viitorului României – era ca și cum a-i înfrunta cu o barcă un transatlantic. Gradul de înțelegere, anvergura manipulărilor, mijloacele avute la dispoziție, toate erau atît de disproporționate încît întreprinderea Centrului de Studii Internaționale avea ceva *don quijotesco*. Cine își mai amintește astăzi că acceptarea includerii Recomandării 1201 în tratatul cu Ungaria era considerată în 1995, de către cvasitotalitatea presei, o trădare națională? Cine să mai mediteze asupra ceremoniilor Vetrei Românești, unde se adunau liderii statului, în timp ce UDMR era, în același an, umilită, pusă la colț de cea mai mare parte a societății românești? Doar PD și PL '93 mai aveau cîte o declarație de bun simț, dar cu greu se poate afirma că cele două formațiuni politice ofereau un sistem conceptual acoperitor, asupra subiecților fierbinți amintite mai sus.

Reușisem, între timp, să lansăm un semestrial bilingv, „Studii Internaționale”. Am ținut conferințe de presă privind tratatul cu Ungaria, ori eșecul integrării României, ori subiecte colaterale. Deseori ne prindea noaptea tîrziu, pregătind declarații, datorită unui eveniment de ultimă

oră. Am fi luat în brațe orice idee care putea avea șanse de succes, oricât de ciudată. Am încercat astfel, prin aprilie-mai 1995, influențarea membrilor parlamentului printr-o anchetă. Deputaților și senatorilor le erau puse întrebări de genul: „Cunoașteți că semnarea tratatelor cu Ucraina și Ungaria a fost considerată de către administrația americană și de principalii parteneri europeni indispensabilă pentru integrarea României în NATO și UE? Știți că declarații în acest sens au făcut președintele Bill Clinton, Richard Holbrooke, Alfred Moses, Volker Ruhe?” sau: „Dacă înțelegeți că introducerea referinței la Pact blochează semnarea tratatelor cu Ucraina și Federația Rusă, și, dacă aceasta este o condiție nenegociabilă a integrării, înseamnă să acceptați ca România să nu se integreze, numai pentru că această reparație pur simbolică nu este făcută”? Dau un ultim exemplu al acestor întrebări aproape răutăcioase: „Dacă semnarea tratatului cu Ungaria este condiționată de recâștigarea, de către minoritatea maghiară din România, a drepturilor pe care le avea, formal, pînă în 1989 și de acceptarea unei instituții cu valoare simbolică pentru maghiari, Universitatea „Bolyai”, sînteți de părere că este mai bine să renunțăm la semnarea tratatului cu Ungaria și deci la integrarea României, numai pentru ca minoritatea maghiară să nu aibă drepturile enumerate mai sus?”.

Anunțasem că ancheta făcea subiectul unui studiu avînd ca destinatar și organisme europene – ceea ce ne era la îndemînă. Politicienii se aflau în fața unui răspuns cu consecințe. Un moment de meditație? Vor semna ei sub afirmații care-i scot în afara camuflajului colectiv? Am obținut răspunsuri semnificative din partea parlamentarilor Opoziției, dar guvernanții au sesizat pericolul. Nu au trimis niciodată formularele răspîndite în Senat și în Camera Deputaților de colegul meu, Marian Panca. În schimb, în „Vocea României” a apărut un articol vulgar, denunțînd „metoda”.

14. Cu privire la „Integrarea euro-atlantică a României”

Maximul pe care l-am putut realiza, pentru a vedea instituțiile acționând în sensul integrării euro-atlantice a României, a fost un „Punct de vedere” al Centrului răspîndit la toate instituțiile care aveau o legătură cu aceasta – dar, ca întotdeauna, pus și la dispoziția presei. Documentul era pregătit pentru categoria oamenilor de decizie, cu o parte sintetică, de patru pagini, la care se adăugau alte șapte de observații și argumente în susținerea primelor.

Plecasem de la faptul că, la 6 iunie 1995, mai mulți parlamentari înaintaseră forului legislativ o moțiune prin care se cerea Guvernului *„să-și angajeze răspunderea pentru un program politic cu obiective și termene concrete privind integrarea României în structurile euro-atlantice”*. Poziția Guvernului României, considerațiile MAE referitoare la această moțiune, Declarația Camerei Deputaților adoptată cu acest prilej, opiniile exprimate de-a lungul timpului de reprezentanți ai partidelor parlamentare reafirmau dorința României de a se integra în structurile politice, strategice și economice euro-atlantice. Entuziasmul în jurul acestui obiectiv, calificat drept *„o importantă garanție a apărării intereselor naționale”*, limbajul grandilocvent ne-au speriat. Noi vedeam proliferarea formulărilor fără fond, cum ar fi crearea de structuri gen Consiliul Național Consultativ pentru Integrare Euro-atlantică și Comisia de Elaborare a Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană. Subterfugii. Era un mare pericol apariția unui consens politic în jurul unei politici fatale cum era cea la care asistam. O altă preocupare: răspîndirea printre oamenii politici și în opinia publică a ideii că integrarea reprezintă un proces simplu³⁶.

36. Dacă toți sînt vinovați, nu mai e nimeni. Dacă toți gîndesc integrarea la fel, adică prost, cine să o promoveze cum trebuie?

Toți păreau să vadă România intrînd în NATO fluerînd. Doar așa semnase România – prima! – Parteneriatul pentru Pace cu NATO și obținuse statutul de partener asociat la Uniunea Europei Occidentale.

Și, de fapt, exista un pericol iminent ca România să fie exclusă din procesele de integrare. Trebuia să aducem la cunoștința celor implicați (și a opiniei publice chemată să judece) condițiile esențiale ale integrării. Ne-am oprit la cinci. Era vorba mai întîi, desigur, de dimensiunea politică a integrării. Constituirea unor organisme de adaptare economică și legislativă care elaborau calendare pentru integrarea României nu putea suplini lipsa de credibilitate a guvernării și nici nu putea remedia erorile de strategie politică în abordarea procesului general european.

Participarea partidelor extremist-naționaliste la guvernare, constituind un obstacol insurmontabil în calea integrării, era un al doilea punct al demonstrației. Indiferent de progresul economic și legislativ preconizat de organismele interne abilitate să planifice integrarea, simpla prezență la guvernare a unor partide ca PUNR, PRM, PSM anula șansa integrării. Din rațiuni ținînd de securitatea proprie, țările occidentale nu acceptau parteneri a căror ideologie politică e considerată destabilizatoare.

Referitor la diferențierile făcute în procesul integrării, documentul nostru explica de ce principiul structurilor euro-atlantice, de a trata țările candidate la integrare fără discriminări, se adăuga observația că integrarea se va face de la caz la caz și în mod treptat. Nefinalizarea tratatelor de bază cu toți vecinii era calificată drept un handicap insurmontabil pe drumul integrării euro-atlantice.

Ca și altă dată documentul oferea – sinteză a sintezei, pentru politicienii/oficialii cei mai ocupați – cîteva rînduri de concluzii:

„Interesul național constă astăzi, așa cum se afirmă și în programul de guvernare al actualului Executiv, în declarațiile Președinției, ale Parlamentului României ori în pozițiile exprimate de aproape toate forțele politice din țară, în integrarea României în structurile euro-atlantice. Din păcate, opțiunile instituțiilor și forțelor politice amin-

tite au aproape toate un caracter declarativ și au fost constant contrazise de acțiunile de politică internă și internațională din ultimii ani. Proliferarea diferitelor structuri care mimează voința integrării și atragerea în astfel de inițiative a unor partide care nu au nici un fel de influență în rezolvarea marilor provocări ale integrării, alăturându-le de inamicii național-extremiști ai europenismului, nu reprezintă decît un mod de a împărți între cît mai mulți istorica responsabilitate a eșecului.

Rezultatul disjunției dintre declarații și comportamente este marginalizarea României, slăbirea gravă a poziției sale internaționale, cu efecte care nici nu pot fi evaluate astăzi în totalitate. Centrul de Studii Internaționale atrage atenția că România nu mai are timp la dispoziție. Fără semnarea imediată a tratatelor de bază cu țările vecine, fără adoptarea rapidă a unei legislații privitoare la minorități în conformitate cu angajamentele liber asumate de Executiv în cadrul procesului general european, fără marginalizarea partidelor naționalist-extremiste în viața politică a țării, fără dovezi clare care să arate că România are voința de a-și respecta obligațiile internaționale, țara noastră va afla în curînd, chiar dacă în termenii eleganți ai limbajului diplomatic, că a ratat intrarea în organismele europene care asigură pe termen lung securitatea și prosperitatea”.

Textul, sub forma a trei pagini dense de argumente și a unei anexe care detalia informațiile și adăuga referințe bibliografice, era datat: 15 iunie 1995. Cum arătau, retrospectiv, observațiile de mai sus? Într-un seminar organizat de Centru, cu participarea MApN, în iulie 1997, după anunțarea începerii discuțiilor de extindere NATO cu (numai) Polonia, Cehia și Ungaria, mi-a venit ideea de a citi participanților aceste concluzii elaborate cu doi ani înainte. Efectul era cel la care mă așteptasem. Cum a fost posibil ca aceste semnale să nu fie luate în considerare? Cu atît mai limpede se profila logica politicii de după 1996. România rezolvase punct cu punct condițiile enunțate mai sus – motiv pentru care fusese susținută de majoritatea țărilor europene la Madrid, fusese pusă pe lista de așteptare a celor mai puternice candidate, moti-

vase o vizită a lui Bill Clinton imediat după Madrid. O făcuse totuși prea târziu.

Un lucru e însă limpede. Cei care au fost responsabili pînă în 1996 de destinele politicii interne și externe românești nu pot spune că „nu au știut” ce trebuie să facă pentru a aduce România în spațiul civilizației occidentale. Documentul de mai sus a stat pe masa lor.

15. Snagov și politica internațională

Întâlnirea Consiliului Alianței Nord-Atlantice, ținută la Budapesta la sfârșitul lunii mai 1996, oferise opiniei publice un nou semnal, privind lăsarea României pe dinafara proceselor de extindere ale NATO și UE. Fusesse prezentat Raportul Karsten Voight. Ca țări considerate „probabil calificate” pentru prima etapă a integrării în NATO, Raportul enumera: Cehia, Polonia, Ungăria, Slovacia, Slovenia. România? Lipsea. Ca și la sesiunea aceluiași organism, ținută la Washington în noiembrie 1994. Cuvântarea lui Richard Holbrooke, Asistent al Secretarului de Stat al SUA pentru Afaceri Europene și Canadiene la amintita întrunire de la Budapesta era și mai explicită.

În timp România ieșea, încet și sigur, din zona de interes a strategilor extinderii, datorită prestației regimului Ion Iliescu. Acesta pregătea însă probe pentru a demonstra dorința și competența sa de integrare a României în Uniunea Europeană. A fost anunțată, cu mare energie publicitară, adoptarea unui document intitulat „Strategia națională de pregătire a aderării la Uniunea Europeană”. În acest scop fusese pregătită o întâlnire a tuturor partidelor parlamentare, la Snagov, pe 21 iulie 1995. Aici formațiunile politice care trecuseră ștacheta electorală urmau să susțină, *în consens*, „Strategia”. Președintele Ion Iliescu, ceilalți oficiali și majoritatea liderilor de partid prezentau evenimentul asumării în consens a „Strategiei” ca o etapă importantă a integrării României. S-a vorbit, luni de zile, despre „o operă de importanță istorică”. În realitate, era vorba de pregătirea banalei cereri de aderare la UE. (Evaluările și detalierea procesului de extindere a UE urmau să se definitiveze la Conferința Interguvernamentală, deschisă în 1996 și s-au făcut într-o fază intermediară de către Comisia europeană – cu un raport negativ pentru România – în iulie 1997. Consiliul european a decis la Luxemburg, 12-13 decembrie, deschiderea

Uniunii Europene țărilor candidate în funcție de rezultatele lor.) Cererea de aderare nu avea nici o valoare pentru calificarea propriu-zisă la integrare.

Festivismul, declarațiile triumfaliste și edițiile speciale puteau să reflecte, pur și simplu, obsesia lui Iliescu de a apărea drept creator al mării politici a României. Eventual, obținerea unui capital politic. Acceptarea sa ca „tătuc” al vieții politice constituia o tactică, lui dragă, de a-i elimina pe viitorii concurenți. Dar putea constitui și o strategie mai subtilă. Încercarea de a împărți eșecul probabil și semnalat, al integrării, cu Opoziția. Am mai vorbit despre un precedent al „consensului”, susținerea Guvernului în fața teribilului eșec al negocierilor cu Ungaria, în martie 1995. De ce nu fusese invitată Opoziția la „elaborarea în consens” a „Strategiei” amintite? De ce nu invita coaliția guvernamentală Opoziția, când pregătea strategia privatizării, noua formă a Codului penal ori alte instrumente importante?

Întâmplarea a făcut ca să fiu prezent în primele zile ale lunii iulie, împreună cu Valentin Stan, la un seminar desfășurat la Brașov, privind tematica minorităților în programele de partid. Participau doi oameni politici cu care aveam o relație amicală, Victor Babiuc (PD) și liderul PL '93, Horia Rusu. Am discutat, cu toții, despre semnificația evenimentului de la Snagov. Noi doi, care tocmai terminasem *Punctul de vedere al CSI privind integrarea euro-atlantică a României*, am ridiculizat „marele consens” pregătit de Iliescu, am adus argumente privind gratuitatea acestui demers, am făcut comentarii de genul celor de mai sus etc. Probabil, datele brute au contat mai puțin. Ideea că guvernul a reușit, în primăvara lui 1995, să împartă responsabilitatea pentru nefinalizarea tratatului cu Ungaria cu forțe politice deloc implicate în procesul negocierilor și ideea că acum se grăbește să împartă eșecul *dinainte* – doar nu o dori să împartă victoria? –, în sfârșit, elocința lui Valentin, au convins, se pare, pe cei doi lideri să facă ceva pentru a nu cădea în capcana evenimentului.

La câteva zile după întoarcerea la București, m-a căutat Victor Babiuc, să-mi arate declarația pe care o pregătise

PD-ul. A fost publicată chiar înainte de întâlnirea de la Snagov, o intervenție binevenită, în care se observa că „graba cu care Guvernul Văcăroiu și-a anunțat intenția de a depune cererea de aderare la Uniunea Europeană (...) exprimă, din păcate, doar dorința executivului de a șterge penibila impresie produsă democrațiilor europene prin refuzul său de a se angaja politic”. Imediat, pe 20 iulie, a apărut și declarația PL '93, cu notații de genul: „Din păcate, partide care guvernează azi România, deși declară că susțin acest proces, nu fac decât să-l blocheze, prin întreaga lor acțiune politică” sau: „Dorind într-adevăr atingerea acestui obiectiv, nu ne putem asocia unui program politic contrar integrării europene”. Mai mult, liderul PL '93, Horia Rusu, s-a bătut în timpul întâlnirii, reușind să determine schimbarea textului inițial al declarației politice propuse la Snagov, astfel ca semnatarii să se angajeze față de „obiectivul integrării”, și nu față de „programul de integrare”, prezentat de Comisia condusă de academicianul Postolache. Distincția era esențială, Ion Iliescu neputând face vreodată capital politic ori probă morală din această înscenare.

În ceea ce privește „Strategia națională de pregătire a aderării la Uniunea Europeană”, ea era o înșiruire de titluri, unele dintre ele arătând că autorii nu au înțeles nimic din spiritul organizației din care doream să facem parte. (Spre exemplu, miza pusă pe corporatism ori pe aportul ortodoxismului la identitatea Uniunii Europene extinse.) Cum era de bănuț, evenimentul de la Snagov a rămas un nor de fum. Nu a avut nici măcar consistența necesară de a-i ascunde pe făptași.